

Ю. ЛИТВИНЕНКО

ЗАПОРІЗМ

Національно-політичний світогляд нового покоління.

ПАРИЖ

1938

Ю. ЛИТВИНЕНКО.

BIBLIOTHEQUE UKRAINIENNE
SIMON PETLURA
6, rue de Palestine - 75019 PARIS
FRANCE

ЗАПОРІЗМ

*«Жартуєш ! Живе наша руськая Русь,
Татарської Русі не треба!
За честь батьківщини то я не боюсь...
А як би над нею біда і стряслась, —
Нащадки біду переможуть !
Буває, промовив світ — сонечко князь,
Неволя примусить пройти через грязь,
Купатись в ній — свині лиш можуть ».*

(«Змій Тугарин», А. Толстого).

БІБЛІОТЕКА
ІМЕНІ О. ОЛЬЖИЧА
ВУЛ. ГРУШЕВСЬКОГО, 4

БІБЛІОТЕКА

імені

О. ОЛЬЖИЧА

- 1051

Всі права застережені.

Памяти мого предка Василя Литвиненко, асавула полкового Війська Чигиринського, часів Великого Гетьмана Богдана.

ПЕРЕДМОВА.

Проблема української державности ставить перед українським громадянством низку важких і складних питань, до розв'язання котрих воно, в своєму цілому, не є ще підготовлене. При всьому безумовному патріотизмові українців і їх бажанні роботи користну підготовчу працю, українська національна політична організація за останні 20 років не багато посунулась вперед. Причини цьому є численні; головними з них є, без сумніву: нездібність однаково реагувати на ворожі нам зовнішні обставини; брак віри в власні сили; ідеалістичні поняття про справедливість і надії на зовнішню поміч, а передусім — брак цільного національного світогляду. Причини безпорядку в життю реальному треба шукати в безпорядку розумовому; ніхто не стане перечити, що невдачі всіх спроб ширшої політичної організації мали в основі неможливість знайти спільний для більшости українців погляд на головніші питання українського відродження. Такі основні, віднесені до українських обставин, питання, як нація, територія, соціальні відносини, держава, відношення до сусідніх народів — для більшости українців залишаються чимсь неокресленим і далеким. Між тим, без точного освітлення цих питань ніяка користна праця в всеукраїнському масштабі не є можливою.

Завданням цього невеликого твору є звернути увагу української молоді на зазначені основні поняття і, оскільки дозволяє місце, їх оформити. Українська справа є чесна справа і не повинна боятись дневного світу; атмосфера конспірації, нерішучости і недоговорености є для неї шкідливою. Хитрування в атмосфері взаємної зненависті і недовіри є користним лише для ворожих нам держав, чії агенти, залишаючись в тіні, руководять доброю частиною наших бувих проводирів а тако-ж ріжними іншими моторними парубками, що «працюють» на українській ниві в краю і на еміграції. Молодь повинна зрозуміти, що прийшов час прочистити повітря, створити клімат для здорової політичної роботи і серйозно взятись за організацію нашої будуччини. Боротьба за державу може мати шанси на успіх лише тоді, коли нація має моральну єдність і фізичну силу. Сьогодні нам бракує і те і друге. Створити перше, моральну єдність нації — найперше і найголовніше завдання патріота — ми зможемо, віднесшись до справи з всією увагою, яка їй належить, шляхом щирої, одвертої ідейної боротьби.

Париж, січень 1938.

I. Погляд назад

Природа не знає пустоти, каже фізика, — і це твердження є справедливим не лише для сухої науки, але і для всіх проявів людського і громадського життя. Нація є живий організм, що протягом всього свого існування підлягає певним законам боротьби і еволюції. В життю нації не буває розриву, пустого місця, як не буває його і в життю окремої людини. Наша сьогоднішня дійсність є природнім, логічним наслідком всього нашого дотеперішнього минулого; наше завтра буде, і може бути лише таким, яким ми приготуємо його сьогодні. Одною з головних помилок наших національних проводирів було те, що вони не досить приймали на увагу цей зв'язок вчорашнього з сьогоднішнім. Прогрес, нові умови життя, зріст міжнародних зносин, поширення модерних соціальних теорій і т. д. здавались їм тим ґрунтовним матеріалом, на котрому можна було будувати молоду державу незалежно від уроків історії. Посилки на історію були їм потрібні лише остільки, оскільки вони були для них корисні, дозволяли їм надати своєму партійному програму псевдо-науковий вигляд. Ця недооцінка значіння минулого в сьогоднішньому життю нації помстилась над нашими проводирями в самий рішучий спосіб; переживши катастрофу і обвинувачуючи в ній всіх крім себе, вони все ж були примушені звернутися до історії, вчити її і шукати в ній пояснень, аби на старих прикладах зрозуміти причини своїх сьогоднішніх невдач.

Зв'язки нашого сучасного з подіями минулого, з'окрема з епохою Б. Хмельницького, є дуже великі і про це буде мова в наступних рядках. Але перше ніж перейти до них, зупинимося коротко над тим, що є наше сьогоднішнє політичне життя. Прямуючи до мети — держави — українські політичні партії пройшли певний — невеликий — шлях; є корисним знати, який шлях їм залишається ще пройти і з яким знаряддям вони цю державу збираються будувати.

СУЧАСНИЙ СТАН НАШОГО ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ.

Здалека українське політичне життя здається різноманітним і широким, бо майже всі можливі течії в ньому є представлені. Але як що різноманітність взагалі є прикметою багатства, то численність наших політичних партій національним багатством не є. Дві дюжини дрібниць, складених до купи, не робляться від того більш цінними; подібно до цього і складені до купи два десятка українських політичних партій не мають

тієї ваги, яку їм повинно було б вже давно надати українське громадянство.

Залишаючи в стороні еміграції європейську і американську, ми можемо тим не менше констатувати присутність в українському життю великого числа течій, бо на кожній з чотирьох окупованих частин України існує власне політичне життя. В кожній з цих провінцій існує кілька партій і угруповань, удільна вага котрих є дуже малою і котрі всі, маючи своїм кличем українську Державу, до цієї мети йдуть шляхами різними і нерідко навіть поборюють одна другу. Не вступаючи в докладне перерахування всіх існуючих течій, — заняття довге і некористне, — можемо звести їх до 4-х загальних категорій: 1) партії духу марксистського; 2) монархісти; 3) націоналісти; і 4) угодові течії всіх родів.

Перша категорія, численно мабуть найбільша, обіймає комуністів і соціалістів всіх відтінків, духово — а іноді і практично — звязаних з тим чи иншим інтернаціоналом. Їх світогляд і програм були вироблені кількома поколіннями теоретиків соціалізму; головними моментами цього програму є висловлені Марксом догми про неминучість боротьби клас і про тождність інтересів пролетарів всіх націй. Ці ідеї прийшли до нас з заходу, часто в московському і польському переломленню, що зробило їх ще більш чужими для нашої народньої психології. Україна останніх століть була глибокою провінцією Європи, хоч і приймаючою участь в культурному життю инших народів, але завжди на ролях невдячних і пасивних. Нездібний, в силу умов свого існування, самотійно творити культурні цінності вселюдського значіння, український нарід задовольнявся тим, що сліпо переймав витворені другими народами ідеї, відносячись до них безкритично і не завжди навіть розуміючи їх справжній зміст. Так було і з модерними соціальними течіями, зрослими на заході на ґрунті цілком відріжненому від українського, але котрим наші «передові» люде хотіли надати значіння абсолютне, силу якогось закону, дійсного для всяких, в тім числі і українських, умов. В промислових державах заходу, реальні досягнення соціалізму, після більше як вікової участі його проповідників в літературному і політичному життю націй, були мало помітними, бо складали лише незначну частину теоретичного програму крайніх лівих партій. Наші ж передовики, отримавши змогу практично впливати на державне життя, почали з руйнування існуючого, аби на пустому місці, не зустрічаючи не від кого перешкоди, почати будувати соціальний рай, при цьому не без задньої думки перехитрити і превзойти своїх західно-європейських вчителів. Західне робітництво, признаючи принципіально можливість міжнароднього об'єднання працюючих, на практиці захищало свої національні права до останньої краплі крові. Наші ідеалісти почали з того, що принесли себе і свій нарід в жертву фантому, сподіваючись, що після цього вдячні сусіди самі добровольно задовольнять наші вимоги і шануватимуть наші права.

В нашій недавній визвольній боротьбі соціалісти відіграли ролю мало хвалебну: своїми широкими обіцянками і без-

підставними твердженнями вони паралізували зусилля українського народу, усьпиляли його волю до боротьби. Маючи вибрати між тими, хто їм твердив про честь і необхідність довгої боротьби і тими, хто давав все і не вимагав взамін нічого, нарід пішов за останніми в наслідок чого дуже скоро опинився в неволі. Але немає лиха без добра: обдурений, загубивший майже все що він мав, нарід власним розумом поволі зрозумів причини своїх бід, а раз зрозумівши не повторить, будемо надіятись, цих помилок в будуччині. Волинський чи херсонський селянин, котрого совітська влада висилає в Сибір або на далеку північ і котрий бачить, як його хату і землю займає присланий з під Москви кацап, не вірить більше в рівноправність націй. Галицький або бесарабський робітник, котрий не може знайти праці, бо всі місця є зайняті робітниками, також соціалістами, але належачими до окупантської нації, перестає вірити в те, що пролетарій не має батьківщини. Саме життя вибиває ґрунт з під ніг наших марксистів і обмежує їх можливості в майбутньому.

Український монархізм, що базується на суверенного українського монарха, є явище позитивне і в нашій новітній історії цілком нове. Але тоді як в минулому польський монархізм реєстрових правобережників і московський — лівобережників нам є добре відомі, сьогоднішній хліборобський монархізм не мав ще змоги виявити повністю свою фізіономію. Історично-філософська аргументація В. Липинського є солідною і має всенациональне значіння, але мало пояснює програмні наміри хліборобської партії. Для зрозуміння того, в які практичні форми вилється хліборобсько-монархістська концепція Української Держави, ми не маємо іншого шляху як звернути наш погляд назад, до її демонстрації 1918 року. Можна вірити тим відповідальним особам, котрі твердять, що найголовніші акти тодішнього гетьманського уряду були помилковими кроками, але залишається тим не менше фактом, що в народній пам'яті спроба українського монархізму залишилась нерозривно звязаною з двома моментами рішучого значіння: соціально то було нерозуміння інтересів працюючих мас, національно ж — небажання повного розриву з Росією.

Ці два факти є самі по собі цілим світоглядом, який був і залишається неприємним для української нації. Є дозволенім мати сумніви що до державної зрілості українських народніх мас, але було б великою помилкою надіятись, що цей нарід не має інших жадань як віддати свою долю до рук тих, хто вже раз так радикально провалив всі його надії на соціальному та національному теренах.

Националізм, як політичний рух, не є явищем випадковим, бо з'являється одним з етапів галицької визвольної боротьби. Він був прямим продовженням програної збройної боротьби і як такий, після розпуску армії, не відповідав більше новим, мирним формам життя. На багатому силами і досвідом, полятому сльозами і кров'ю галицькому ґрунті міг би розпуститися пишний квіт; обставини хтіли, щоб на цьому доброму ґрунті виріс пустоцвіт. Националізм не є і не може бути вичерпуючим політичним програмом; він є лише одним з проявів багато-

го національного життя. Націоналізм в такій самій мірі не виключає гетьмана в якій він не виключає комунізм. Гетьман, як що він є справжній монарх, а не грашка в руках Москви чи Варшави, не може не бути націоналістом. Сьогоднішні французькі комуністи проявляють себе націоналістами в такому ступені, до якого більшість правих партій досі не ризикувала підійматись. Будучи явищем емоційним, український націоналізм, в момент свого народження, не мав часу створити власний світогляд; але його не міг створити націоналістичний провід і пізніше, бо, відрізняючись тим від справжніх шефів, які знають куди йти і як йти, цей провід є сам на повіді у тих, кого він мусів би вести. З націоналістичним рухом є зв'язано багато героїчних актів української молоді, але його провід є відповідальний за одну з найбільш сумних сторінок українського повоєнного життя. Демагогічно граючи на гострому національному почутті пригноблених галицьких народніх мас, націоналістичний провід своєю легковажною і непродуманою тактикою привів до того, що в один день тисячі і тисячі беззбройних селян стали жертвами рознузданої польської салдатні. Невідомо, які цілі провід збирався цим досягнути; але, треба думати, він сам не передбачав, які будуть наслідки його власної праці, бо, не забезпечивши цих селян зброєю, чим вірівнявся б їх шанс в боротьбі з жовнірами, він і у себе не знайшов іншої зброї як... фотографічний апарат. В відповідь на польські знущання сотні фотографій з побитих селянських тіл були післані до Ліги Націй, де, серед байдужих, а часто і просто ворожих Україні урядовців, вони спричинилися до насмішок над українським народом і його проводирями. Проводирі ці, без ніякого сумніву, не є багато варті, але нарід насмішок не заслужив. Нарід, взагалі, має на подібні речі погляд більш здоровий і простий, ніж його випадкові і безпринципні проводирі. Польська «пацифікація» є образою всього українського народу, про котру не забуде ні одно з майбутніх поколінь. Чекаючи відповіді, поляки нічого не гублять по суті: справжня відповідь прийде, але не в вигляді фотографій; вона прийде в єдиній можливій і зрозумілій народові формі.

Угодовство в його найрізкіших проявах є поширене на всіх українських землях. Воно є нормальним наслідком поневоленого національного життя і як таке завжди існувало у всіх поневолених народів. В залежності від місцевих умов, угодовство приймає самі різні форми. Угодовцем є буковинський адвокат, що, в своєму бажанні жити мирно з окупаційною владою і культурною працею підвищувати загальний стан народніх мас, є змушений щодня поступатись своєю національною гордістю. Угодовцем є також тот молодий червоноармієць, котрого Сталін, за його геройський захист на далекому сході державних кордонів СРСР, нагороджує найвищою совітською військовою відзнакою. Але угодовство цього останнього є менше свідоме і воліле ніж попереднього. Свідоме угодовство є, взагалі, явищем рідким серед молоді; без сумніву, воно є більш характерним для старших поколінь. Воліле угодовство, коло воно є тактичним, може мати користні наслідки: в критичні моменти воно може бути противагою крайнім, не

завжди холоднокрівним, течіям. Угодовець ліпше ніж хто инший знає слабкі сторони окупанта і тому, в разі зміни обставин, може бути для нього найгіршим і найнебезпечнішим ворогом. Але, взагалі, для нації воно є небезпечним, бо на нахилій площі, якою є угодовство, не завжди є легко утриматись і відрізнити тактику від простої зради.

Загальне вражіння від огляду наших політичних течій є мало задовольняюче: при сучасній обмеженості їх світогляду і при слабому темпі їх праці треба буде чекати багато десятиліть перше ніж з'являться якісь користні наслідки їх підготовчої роботи. Бо, в той час як марксисти всі надії покладають на міжнародний пролетаріят, коли гетьманці крім твердження «все спасіння в монархії» нічого практично-користного дати не можуть, тоді як націоналісти, дякуючи відсутности змісту своєї фразеології, істеричности і нерозумности своєї тактики зводять на ніщо шляхотний порив української молоді, питання української державности стоїть на місці, а позиції її ворогів міцнішають що-дня.

Вважаючи все ж боротьбу за державу річчю неминучою і готуючись до неї, мусимо пам'ятати, що в цій боротьбі роля кожної з чотирьох частин України буде ріжною, а їх зусилля нерівними. Велика Україна гратиме в майбутньому, без сумніву, рішачу, ведучу роль. Територіально і економічно вона в кілька разів багатша від инших земель взятих разом; на ній живе три-чверті всієї української людности і на ній існує хоч і слабкий, але все ж добре накреслений державний апарат. Але рахувати на активну участь цих українців в підготовчій роботі сьогодні ще не можна. Сов. Україна є відрізана відрешти світу непрохідним кордоном і тамошні громадяне не володіють ще свободою а такий мірі, щоб можна було думати про створення ним чисто політичних організацій. Ініціативу створення політичної організації в всенациональному масштабі і руководство всією підготовчею — державною працею повинні взяти на себе західні землі і, в першу чергу, українське громадянство під Польщею. Громадянство західних земель володіє певними, забезпеченими законами цих країн свободами, котрі, не дивлячись на всі існуючі труднощі, дозволять багато робити для національної справи. Ці закони дають українцям повну можливість організуватись, а зорганізувавшись, громадянство зможе витягти максимум користі з існуючих свобод і завоювати нові.

ТРИ ФАЗИ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ.

Брак докладних відомостей про давнє минуле сходу Європи не дозволяє нам назвати точну дату народження українського державного життя. Візантійські документи свідчать про існування в першій половині 9-го віку цілком оформленої Київської Держави, але ціла низка непрямих доказів твердять про те, що ця держава існувала вже кілька віків раніше. Українські літописці пізніших років, підтверджуючи давнє існування Русі — Київської полянської держави — зв'язали її торговельний і військовий розвиток з приходом варяжських

дружинників, котрі, звільнивши, начеб то, киян від хозарської небезпеки, дали їм перших князів і поклали основу великій руській державі. Легенда про покликання варягів і про чужоземне походження імені і племені Русь серед сьогодняшніх серйозних істориків не користується повним довіррям; її ж велике поширення серед чужих вчених пояснюється тим, що в свій час вона була дуже радо схоплена німецькими істориками, великими ворогами всього оригінально-славянського і завдяки їх підтримці отримала вигляд історичної істини. Коли є безсумнівним, що певна кількість скандинавських вояків приймала участь в військовому і державному життю Русі, то є тако-ж вірним, що роля цих варягів не була рішачою для життя держави. Ці варяги були не більше і не менше як наймитами, без котрих від середніх віків і аж до 18 століття ні одна держава в Європі не могла обійтися. Як професійні вояки явились вони з пропозицією своїх послуг до славян і як такі були цими останніми прийняті на службу до їх держав-земель. Серед славянських племен сходу Європи найбільшу військову і економічну активність виявили в той час поляне. Цей факт має для нас велике історичне і моральне значіння: він доводить, що створення великої держави з осередком в Києві не було і не могло бути чимсь випадковим, бо для цього тоді існували великі географічні і економічні підстави. Він свідчить також про те, що мрія про велику державу і воля до панування народилася і отримала здійснення як раз у полянської Русі. Ми не знаємо точно, коли і в яких умовах почалась ця боротьба киян за гегемонію, як довго вона тривала і хто був найбільш впертим ворогом полянської експанзії. Але історія вказує, що між народженням державної ідеї в даному осередкові і перетворенням цього осередку в велику державу, проходить немало століть. Схід Європи того часу в меншій мірі ніж сьогодні був несприятливим для зросту Київської держави. Її положення на головному шляху мандрування всіх народів між Європою і Азією, відсутність яких би то не було близьких природних кордонів, віддаленість від тодішніх культурних центрів і присутність на її границях військово-сильних кочовників — такі були перепони для розвитку і навіть просто для існування держави. Побідити ці труднощі Київ міг лише після довгої, вікової боротьби, боротьби впертої і поступової, яка увінчалась успіхом тільки завдяки присутності у полян двох рішачоюх закладів: державної волі і фізичної можливості навязати цю волю сусідам. Тому момент «покликання варягів» — незалежно від того, яка доля правди є в цій легенді — ніяк не можна вважати початком державного життя українців. Вона є звязана і закінченням першого етапу нашої історії — періоду об'єднання і державного зміцнення, після якого відразу ж починається новий етап — великої експанзії, що привів до створення навколо Києва єдиної великої держави, — найбільшого в той час державного твору в Європі.

Цей другий період є відзначений походами Київських князів на близьких і далеких ворогів, перемогами над ними і збільшенням держави. Це є час сили, військової слави і матеріального добробуту. Війна, торгівля і хліборобство є три основ-

них заняття Русі. Війна є привілесм князя і його дружини. Відбиваючи наскоки степових хижаків, князь охороняє мирну працю свого народу. Походи на далекі краї — Персів, Греків і Болгар — мали підстави як політичні — послаблення цих сусідів, так і економічні — захист інтересів українських купців: договори Русі з цими народами мають характер майже виключно торговий.

Продовжуючи заповіти Володимира і Ярослава Київські князі могли б ще більше посилити свою державу внутрі і назовні. Але сталося противне і занепад Київ почався вже в кінці 11-го віку. Віда прийшла одночасно зі зовні і з середини. Позбавлена природніх кордонів величезна територія України була легкою здобиччю для ворожих, завжди готових щось урвати, сусідів. Рідкість населення і брак добрих сполучень між окремими частинами краю робили охорону його тяжкою справою. На користь ворогам йшло тако-ж і те, що окремі князі ніяк не могли порозумітися між собою для боротьби з зовнішнім ворогом. Удільні князі, засівши на своїх землях, все менше прислухаються до Києва; князі обділені — ізгої для повернення своїх земель не цураються звертатись за поміччю до поляків і степовиків, даючи тим приклад для імітації пізнішим отаманам і гетьманам різних орієнтацій. Одночасно з боротьбою на верхах йде боротьба між верхами і низами, між боярством і чорним людом. Україна безупинно слабіє економічно і військово, підупадає її торгівля і промисел, зменшується войовничий пил її князів і дружинників. А в цей самий час смілішають Половці, Поляки і на півночі — Суздальські князі. Коли пізніше придуть монгольські орди, українські князі не зможуть підняти свій нарід на захист батьківщини. Битись за Русь підуть лише її кращі сини і їх смерть, після довгої і впертої боротьби, буде занепадом державної ідеї Києва. Київська спадщина переходить до більш молодих і більш вольових ворожих сусідів півночі і заходу.

Галицько-волинська держава більше як на століття продовжила традицію Києва. Князь Роман і король Данило були двома з найвидатніших постатей української історії. Але по них серед галицьких князів не знайшлося вже сильних особей; галицьке ж боярство, подібно до київського, продовжувало проявляти великий егоїзм і мало державного розуму. З переходом українських земель до Литви і Польщі кінчається другий, великодержавний період нашої історії.

Загубивши контакт з народною масою на національному і релігійному теренах, велика частина українських князів, бояр і шляхти продовжує існувати тільки як соціальна верства. Вищі верстви служать чужим державам і культурам і лише окремі одиниці серед них, вдохновляючись великим минулим своєї батьківщини, не бояться про неї згадувати. Простий нарід, відданий в неволю своїм і чужим панам, пригнічений і безправний, перестав грати будь яку ролю в життю чужої держави. Але цей простий і безправний нарід, що заховав в своєму серці любов до України, скоро дасть народження новим борцям за свою державу — українському козацтву.

Діалектичний розгляд третього періоду нашої історії, що сягає від литовсько-польської унії аж до наших днів, дозволяє нам привести найголовніші з нього моменти до слідуючих точок.

I. Після злучення Литви з Польщею українське автономно-державне життя зникає а національне життя швидко підупадає.

Унія 1385 року привела до прилучення більшости українських земель до польського королівства. Поляки розуміли унію так, що всі землі литовські і руські повинні стати землями польськими. Вже Литва начала було касувати окремі князівства, які творили Україну, скидаючи старих князів з їх столів і беручи ці землі під свою управу. З цих земель вони з часом зробили свої звичайні провінції, підлеглі литовським намісникам. Після унії лише князі і бояри католики мали повні права з поляками. Православні пани українські і литовські не могли більше брати участі в політичноу життю. В містах було введено Магдебурське право, по котрому повноправними міщанами вважались тако-ж тільки католики. Православне духовенство було притиснуте і обідніло. Українська мова не мала жадних прав і не грала ніякої ролі в державному життю. Простий люд, притиснутий і безправний, був відданий в повну власність своїм панам.

II. Ні українське боярство, ні інші суспільні верстви не проявили здібности об'єднати весь нарід на національному ґрунті для боротьби з ворогами.

Українські князі і бояри поступилися своїх прав тільки після довгої боротьби як дипломатичної так і збройної. Повстання тягнулися десятиліттями, приймаючи іноді характер справжніх війн. Українські магнати зверталися за поміччю до Москви і Молдави, надіючись з їх підтримкою повернути Україні втрачену самостійність. Особливо впертими були так звані Свитригайлові війни; ставлячи на Свитригайла, українські магнати надіялись на повернення старих прав. Але й ця війна була програна і наші вищі верстви або позбавились своїх маєтків, або ж злялись з поляками. Головна причина прогнання війн полягала в тому, що князі вели їх з слабими силами, володіючи лише дружинниками-наймитами. Всі спроби підняти нарід на захист власної землі не привели ні до чого; нарід, вороже настроєний супроти магнатів за встановлені ними великі податки і тяжку обов'язкову працю, не хотів приймати участі в війні, змісту котрої він не розумів. Не отримали магнати помочі і від міщанства, бо і воно їм не довіряло. Треба пам'ятати також, що в той час наше міщанство було за слабе; воно лише почало організуватися в братства і значної ролі в життю народу не грало.

III. Народження козацтва урятувало український нарід від повної національної смерті.

Після повного скасування Литовської держави і прилучення українських земель Волинських і Київських до Польщі, має місце завершення перестрою життя на всій Україні на польський взірець. Князі і магнати східної України, програвши повстання, сиділи тихо. Селянство, втративши останні права

на землю, позбавлені прав не тільки громадських, а і просто людських, не мало иншого виходу, для тих, хто міг, як втікати. Люде сунули на південь, уходили в степ на «промисел». Там вони поповнювали масу тих, хто вже раніше покинув рідний край, ставший чужим під Литвою і Польщею, і «козакував» на пограниччю. Козакування, явище старе, з приходом нових тисяч покозачених селян, що воліли ліпше вести гірке авантюрне життя на свободі ніж повертати до волости, приймає тепер инше значіння. Вранішні часи козаком був той—шляхтич, міщанин, селянин — хто не міг чи не хотів мирно сидіти дома в той час, як татарські орди що року руйнували українські землі і уводили тисячі людей в полон. То були природні вояки, що, воюючи бусурмена, вважали цілком природною річчю жити з військової здобичи. З приходом біглих селян міняється як характер боротьби з ворогом, так і самий уклад життя козацтва. Козаки мають тепер свої чередки-городці, увласнюють дисципліну і ієрархію, придають своїй боротьбі з ворогом більш серйозні, організовані форми. Вони беруть тепер під свій захист всю українську людність і її православну церкву, стають їх оборонцем не лише перед хижими степовиками, але і перед литовськими і польськими панами. Їх боротьба з ворожими сусідами приймає національне значіння, а Січ стає осередком і носієм нової національно-державницької української ідеї.

В 14-15 століттях, після татарських, литовських і польських погромів український нарід був на передодні зникнення з лиця землі як окрема нація. Поневолений, зведений до стану рабів нарід, позбавлений своєї освіченої і організаційно-здібної вищої верстви, яка могла б служити йому проводирем в визвольних змаганнях; безправна, майже загнана в підпілля, православна церква; безлич, на всіх кордонах, жорстоких ворогів, чекаючих першої можливості прогнати окупанта, щоб самому сісти на його місце — все це не залишало жадної надії українському народові на ліпші часи. Коли при таких умовах наш нарід все ж спромігся виділити з себе енергійну і войовничу верству, під проводом котрої він пізніше збудує свою державу, то це вказує, по перше, на його велику живучість, і, по друге, на його великі потенційні здібности до власного державного життя.

IV. Козацтво стає носієм національно-державної ідеї і українським національним військом.

Явище спершу стихійне, маюче в своїй основі бажання, за будь яку ціну, поборювати ворога, козацтво стає з часом професією, новим суспільним станом, з певними суспільними функціями і виразним національно-політичним програмом. Першим, хто зрозумів всенациональне значіння козацтва, був князь Дмитро Вишневецький. Його кипуча праця по організації козацтва, приданню йому політичного світогляду, проведенню боротьби з ворогами згідно з попереднє наміченим програмом для поступового досягнення поставленої конечної мети зробила з козацтва поважну силу, з якою стали рахуватися всі сусіди України. Згинувши передчасно, не встигши досягти мету, до

якої прагнув все своє життя — створити військовий союз з одним із сусідів для визволення України — Дм. Вишневецький своїм прикладом вказав козацтву які є його обов'язки і які можуть бути шляхи для визволення України. Пізніші проводирі козацтва добре зрозуміли уроки Д. Вишневецького, і хоч робили часто великі тактичні помилки, все ж ніколи не забували, що козацтво, кровно зв'язане з рештою українського народу, є його національним військом, єдиним, на кого цей нарід покладав всі свої визвольні надії.

Одночасно зі зростом козацької верстви зростає і її моральна сила в очах народних мас. Нарід інстинктивно тягнеться до козацтва і шукає у нього захисту проти польського свесвілля, проти релігійного і національного утиску, проти соціального гніту польських панів. Народжене проти волі польського уряду, козацтво, завдяки підтримці народу, скоро стає остільки сильним, що польський уряд є змушений сам просити помічі козаків і проти зовнішніх ворогів і для внутрішньої адміністрації. Поруч з козацтвом січовим існує козацтво реєстрове, городове, розміщене по містах і містечках України і яке реально користується однаковими правами з польською шляхтою і урядовцями. Це є нова провідна верства нації, її аристократія, що прийшла на зміну старо-руському боярству, і котрій належатиме головна роль в будівлі козацької держави.

V. Подвійні причини народження козацтва: національна і соціальна.

Два головних моменти лежали в основі народження козацтва і червоною ниткою проходять через всю її, більш як двохвікову, історію. Хто не розуміє рішачого значіння цих двох моментів, той не розуміє самої суті козащини як історичного явища а, значить, не може зрозуміти і історію України. Ці моменти є : 1) національно-релігійний бунт українців проти чужого по крові і вірі наїздника; 2) боротьба з соціальним рабством, в яке поставила масу простого люду чужа і своя зденационалізована шляхта. Боротьба за персональну гідність, за право говорити на своїй мові, жити по звичаям своїх дідів — з одного боку, і право користати з плодів своєї праці — з другого, це є ті два моменти, що керували і продовжують керувати діями кожного народу. У одних, там де королі або князі встигли виконати свою роль і створили міцну державу, соціальна боротьба проводиться завжди в внутрідержавних, національних рамках. У других, народів поневолених, які вже загубили власне обличчя і розлялись в чужому їм національному морі, соціальна сторона питання часто бере верх над національною. В українських умовах ці два питання переплілися остільки, що без розв'язання одного розрішити друге стало цілком неможливо. В великодержавний період нашої історії на Русі вже — як і у всіх інших народів — існувала соціальна боротьба між верхами і низами. В епоху занепаду Київської держави ця боротьба прийняла остільки гострі форми, що, із-за великого егоїзму вищих верств і великої впертості чорного люду, ніякого порозуміння знайти не було можливості. Боротьба скінчилася, як відомо, тим, що селяне цілих провінцій переходили під ханську опіку, ставали

«татарськими людьми», аби лише не знати боярської влади з її податками і утисками. Українська держава тоді не утрималась головним чином тому, що тітка-земля не могла примусити чорний люд йти на захист рідної землі під проводом ненависного йому боярства. Не віддаючи себе добре відчиту в розмірі «ставки», нарід проміняв свою державу на обіцянку легкого і безподаткового життя, роблячи тут паганий рахунок, за котрий його нащадки розплачуються ще й сьогодні.

Ця вроджена тяга народу до соціальної справедливості, його недовіря і ворожнеча до верхів, що погострилась ще більше після його закріпощення у польських магнатів і шляхти, була добре відома козацтву. Козацька старшина і покозачена шляхта робили все можливе, щоб засипати прірву між українськими верхами і низами. В самому козацтві ніколи не було єдності що до практики, але на самому принципі всі вони завжди сходилися: визиск населення польською шляхтою і жидами був злом, з котрим в той чи инший спосіб треба було покінчити. На зовні козацтво, в залежності від обставин, виступало або як захистник народу руського і його віри православної, або йшло на поміч люду українському проти угнітавших його польських панів, але і той і другий моменти були йому завжди однаково дорогі. В народній пам'яті постать козака на завжди залишилась яко оборонця народу українського від ляха і пана, отже борця за націю і соціальну справедливість.

VI. В ті часи нашої історії, коли національне і соціальне питання знаходили своє гармонійне, одночасне рішення, нарід об'єднувався навколо своїх проводирів і незмінно бив ворога. І навпаки, кожний раз коли, підпадаючи під вплив безвідповідальних демагогів, він виставляв нездійснимі вимоги, бажаючи отримати все відразу, він швидко спускався на найнижчу ступінь моральності і ставав легкою жертвою сусідніх завоювників.

Історія України, в своїх основних рисах, є цілковито подібною до історій инших європейських народів. Особливістю нашої історії є те, що наш нарід, загубивши свою державу зарано, коли в ньому ще не витворилася свідомість нерозлучності добробуту матеріального з свободою національною — а така свідомість і у инших народів витворилася хронологічно далеко пізніше — в дальнішому життю не зміг знайти спільного для всіх станів ґрунту, на котрому він міг би об'єднатись і одностайно виступити проти зовнішнього ворога. Навіть в хвилини найвищого патріотичного під'йому, коли кращі люде всіх станів об'єднувались для побороення ворога, серед нашого народу завжди знаходилась велика група людей, що своїм нерозумінням загальних, вищих інтересів і своїми передчасними, низько матеріялістичними вимогами в корінню підривала творчий порив безкористних патріотів. В нашій історії є лише один момент, про котрий ми можемо з певністю сказати, що весь нарід, як одна людина, піднявся на захист рідної землі від зовнішнього ворога. Таким моментом була держава, збудована козацтвом під проводом Б. Хмельницького. Великий Богдан зумів дати зрозуміти всьому народові, що соціальні реформи можливими стануть лише тоді, коли во-

БІБЛІОТЕКА

імені

О. ОЛЬЖИ 1А

23570

рог буде прогнаний з рідної землі і що перше і головне завдання всіх є поборювати цього ворога. Він вірив, — а з ним вірив і нарід — що коли ворог буде прогнаний, українці між собою завжди порозуміються. На велике нещастя всієї України В. Богдан вмер, не встигши довести почату справу до кінця. Його замістники, не маючи ні його розуму, ні його шляхотности, своїми дрібними інтригами заплімували авторитет гетьманської влади, а егоїстичні вимоги частини шляхти знову посварили верхи з низами. Україна була послаблена з середини, працею самих же українців і з цього не загаяли скористати вороги, щоб накласти на неї руки.

Іншим, характерним для нашої історії, моментом є державна підготовча робота гетьмана І. Мазепи. Ів. Мазепа вважав, що першою і головною умовою живучости держави є присутність в ній численної і економічно сильної національної аристократії. Тому, готуючись до боротьби з Москвою, він всі свої зусилля прикладав до того, щоб українська шляхта була сильною і багатою. В цьому не можна обвинувачувати Мазепу, бо для свого часу він мав повну рацію: всі інші держави того часу мали устрій цілком подібний до того, який Гетьман Мазепа заводив на Україні. Помилкою його було лише, що ті, на кого він покладав свої державні надії, національною аристократією вже перестали бути. Ці люде вже давно побували в Москві, випросивши там царську грамоту на землі, що були в їх розпорядженню. І хоч, повернувши до дому, ховали вони ці папери до скринь, боячись їх відверто показати, царська грамота все ж відділяла їх камінним муром від решти українського народу. Мазепа тримав свої пляни в тайні, бо, людина глибоко мудра, він остерігався тієї старшини, на котру числив. Але про його пляни не міг знати і простий люд, бо між цим народом, для котрого Мазепа хотів будувати велику державу, і ним, Гетьманом, стояла ненавистна народу шляхта, яка українську державу вважала тепер річчю цілком непотрібною і для себе навіть небезпечною. Помилки своїх рахунків Мазепа зрозумів лише в останній і рішучий день, коли замісць десятків тисяч старшин і козаків, про котрих він писав Карлу XII, побачив він на Полтавському полі лише жменьку особисто собі вірних людей.

VII. Козацький дух, ставший головною рисою українського національного характеру, не вмер і досі живе в нашому народі.

Українське відродження, яке розпочав 1917 рік, є явищем капітального значіння для всього нашого дальнішого існування. Розмах національного руху і гострота національного почуття народніх мас вразили самих українців і передусім їх проводирів. Можна без перебільшення сказати, що це відродження граничить з чудом. Його не можна назвати ні підготовленим, ні скерованим: серед мільйонів людей, які в кінці 1917 року гордо проголошували себе українцями, було, можливо, кілька тисяч тих, хто читав би Історію України і ледви кілька сот, хто переглядав би київському Нову Раду. Пізнання всіх інших в українських справах обмежувались Кобзарем, козацькими думами, народніми піснями, родинними пересказами і

козацькими пам'ятками. Новий масовий український рух був явищем інстинктивним, стихійним поривом, відродженням давно забутого минулого з його позитивними й негативними рисами, котре український нарід несвідомо носив в своїй душі. Проявившись в нових формах, цей народний рух, подібно до козацьких рухів минулих віків, складався з двох головних моментів : національного і соціального. Інстинктивно відчувши себе українськими патріотами, народні маси, оказуючи довіру молодому національному урядові, чекали від нього найскоршого розв'язання гострого соціального питання. По мірі того, як цей уряд показує себе нездібним справитись з поставленими йому завданнями, падає ентузіазм мас і зникає контакт між верхами і низами. Процес взаємовідношень між народом і урядом носить в собі всі характерні риси аналогічних процесів в минулому, але окремі етапи, відповідно вимогам часу, проходять тепер далеко швидче. В початку 1917 року українці, як нація, в Росії просто не існують. В кінці того ж самого року коло двох мільйонів українських вояків шлють привітання своєму молодому урядові і запевнюють його в своїй готовності покласти головами за батьківщину. Через три-чотири місяці настрої падає і від двох мільйонів вояків залишається ледви два-три десятка тисяч. В середині 1918 року положення стає невиразним: широкі маси, незадоволені соціальною політикою Гетьмана, є йому явно ворожі, але державно-розумні елементи — на його боці. Положення критичне, але не безнадійне: швидка енергійна праця по певному пляну могла б повернути колесо історії на користь Україні. Але цей плян як раз бракує Гетьманові. Людина в українських справах нова, не професійний політик, поставлений в необхідність вибрати між фанатиками, утопістами і егоїстами, він ніколи не зможе знайти правильної лінії. Недооцінюючи одних, переоцінюючи других, він кінчає тим, що незадовольняє всіх і відходить, залишаючи, подібно до саксонського короля, своїх підданих самих купатись в своєму бруді. Ті, що приходять йому на зміну, дрібні люди з великими претензіями, є взагалі нездібними щось будувати. Ще через рік український національний уряд рахує своїх прибічників не тисячами, а сотнями. Бо подавляюча більшість вчорашніх патріотів, і серед них немало «щирих», вже зневірилися і пішли поклонятись чужим богам і вмірати за чужі інтереси.

Чужоземні дослідувачи не раз висловлювали погляд, що в українському народі є багато жіночого. Треба думати, що в цій думці є певна доля правди, бо українці мали і продовжують мати виразно жіночі риси: : змінливість і черезмірну пошану до сильного. Нездібні до добровольно признаної над собою дисципліни, до праці над собою, зневажаючи все своє, коли воно їм не імponує, але закохані в усе велике і красиве, вони ніколи не могли протистояти притягненню їм чужих, але сильних ідеалів, на службі у котрих вони незмінно проявляли не аби-які здібности і чудеса хоробрости.

ТРЕБА РЕАБІЛІТУВАТИ КОЗАЧЧИНУ.

Серед частини сучасних українських історіографів вважається добрим тоном поносити все те що в тій чи іншій мірі є зв'язане з козащиною 15-17 віків. Самий факт існування козащини розглядається нерідко як явище з історичного погляду негативне. По думці одних, в основі її народження лежав вроджений анархізм українського народу, його ледачість і небажання вести тяжке трудове життя «на волости». Другі бачать туги «вплив степу», з його прикладами кочового побуту азійських орд, несталою психологією і відсутністю позитивних рис, необхідних для будівлі держави. Войовничий характер козацтва де-хто пояснює злишком фізичної сили, козацькі війни — як жадання легкої наживи, а змінливу політику козацьких вождів як щось таке, що взагалі не піддається ніякому підрахункові. Зводячи так на ніщо один з найважливіших, найшляхотніших моментів нашого політичного минулого, ці історики несвідомо роблять негативну працю, бо таке освітлення нашого минулого є лише на руку нашим ворогам. Для полекшення вини цих вчених, будемо пам'ятати, що в своїй праці вони самі стають жертвами помилкового методу, яким є критика. Серед українців критика дуже часто приймає перебільшено гострі форми і стає критикою ради критики. Коли розходиться висловити погляд на що небудь, українці критикують жорстоко і без кінця, цілковито забуваючі при тому, що критика має причини існувати лише тоді, коли вона допомагає творчості. Українська історія дає, на жаль, багато матеріялу для праці цим критикам, але можна все ж пожаліти, що свою енергію вони не витрачають на більш конструктивну працю в сучасному.

В історії козащини є певні факти, котрих ми сьогодні не можемо ні пояснити, ні оправдати. Але, перше ніж висказувати безапеляційне судження в кожному з таких випадків, згадаймо, що цей період нашої історії ми знаємо далеко не вичерпуюче, і що багато з того, що нам є відомо, ми отримали з ворожих українству джерел. Не входячи тут в докладний розгляд цієї доби, спинимось коротенько на кількох з тих моментів, які наша критика нерідко поливає брудом. Першою і головною її помилкою є прагнення обвинувачувати все козацтво назгал в гріхах, в яких в дійсності була повинною лише його частина і те тільки в моменти свого морального опущення. За більше як двохвікове існування козацтво дало досить доказів свого патріотизму, жертвенности і державного розуму. І хоч на протязі того самого часу воно нерідко виявляло себе низчим від свого завдання, було б несправедливим із за цього відмовляти йому в величезних заслугах по об'єднанню і захисту українського народу. Історія козацтва є безупинна зміна успіхів і невдач, і коли врешті-решт збудована ним держава не зуміла устояти, обвинувачували в цьому саме лише козацтво було б великою несправедливістю.

Помилковим і безпідставним є обвинувачення українського народу в анархізмі і небажанні тяжко працювати. Не ледачість була причиною утікання простого люду в степ, а не-

можливість для нього сполучити тяжку кріпацьку працю з почуттям людської гідності і свідомість того, що від цієї праці він не мав жадної користі. Чи біглий селянин, опинившись на степу, давав відразу волю своїй ледачості? Ні, бо його нове ремісло — військовий промисел — було заняттям далеко більш небезпечним і тяжчим ніж хліборобство. Чи ставав він від того анархістом? Ні, бо як раз ці бігли селяне надали Січі її осідлий характер і майже орденський устрій з добровільною дисципліною і ієрархією. Виділивши від свого тіла і крові козацьку верству, український нарід довів цим свою волю до дальшого існування і боротьби. Те-ж що козацтво набрало такі а не інші форми життя і діяльності, треба пояснювати соціальними і політичними умовами тодішнього існування, а також особливостями географічного положення України. Тому неможна називати Запорозьку Січ степовим проявом, гніздом ледачих, п'яниць і інших негативних типів народу. Січ є історичним явищем першорядної ваги, її заслуги перед українським народом є незчислими. Січ зробила можливою боротьбу з татарами, турками і поляками; вона дала народження городовому козацтву і Війську Запорозьському; вона підготувала ґрунт для появи Богдана Хмельницького і дала йому в руки зброю для будівлі козацької держави 1655-57 років. І, пізніше, лише зруйнування Січі дало Москві свободу дії, дозволило їй остаточно закріпостити селян і зробило можливим повний занепад українського національного життя. Ці кілька прикладів вказують, яку рішачучу роль грало козацтво в нашому минулому. З боку цих великих заслуг, негативні риси козацьких рухів набувають свою справжню, невелику пропорцію. В перший період своєї історії Січ спромоглась створити все те, що в той час на Україні було найліпшого: вона створила військові і адміністративні кадри, дала українцям політичну і національну ідеологію, зробила з релігії клич, під котрим стало можливим об'єднати більшість українського народу. В рішучий момент, коли розходилося будувати державу, все що в козацтві було кращого і цінного пішло з Вел. Богданом до Війська Запорозького. Як би держава Хмельницького утрималась, роля Січі, на загал, була б лише корисною. — Але будівля держави є справою довгою і тяжкою; вона ушляхотнює сильних, але часто обезкуражує слабих. По мірі того, як Хмельницький в своїй будівничій праці зустрічає все більше труднощів, Січ побільшується незадоволеними: обійденими, нездібними, ледачими, демагогами. Опозиція Січі до Чигирина була, кажучи взагалі, явищем прикритим, але тим не менше цілком нормальним: Військо Запорозьке було легальною правлячою верствою, — «партією», — яка не виключала існування опозиції. Форма, яку приймала часом ця опозиція, була також річчю нормальною; для зрозуміння цього вистарчить звернутись до історії інших націй тих часів. З порівняння стане видним, що ні в анархізмі, ні в розбішастві пальма першости козацтву не належить. Навіть спроби повстань і державної зради не є чимсь власним лише українцям. Чи не знаємо ми сьогодні про те, що в парламентах європейських держав засідають десятки депутатів-комуністів, які працюють на московські

гроші і чекають тільки першої можливості, щоб відкрити кордони власної держави «братній» червоній армії?

Діяльність козацтва під час його морального занепаду і, особливо, козацтва низового, була часто помилковою і шкідливою для національних інтересів, але все це не дає нам права її зрікатись. Українську історію можна приймати або не приймати, приймати ж її треба лише в цілому, без умов. Весь український нарід проявив в минулому багато легковір'я і наївності, але як раз це дає нам підстави надіятись, що, пройшовши через таку школу, він буде сьогодні більше ніж в минулому здібний розпізнати, де є його справжні інтереси. Як давно зазначив Е. Ренан, кожна нація в певну добу свого життя, витративши всі свої сили на працю в одному якомусь напрямі, розплачується за своє перевтомлення віками приниження і, навіть, національною смертю. Греція заплатила своїм національним існуванням за честь оснований науки для цілої людськості. Італія розплатилась двома віками нікчемності за славу відкриття, в середні віки, громадського життя і за те що створила ренесанс; в 19-му віці ця подвійна слава була її головним правом на нове життя. Німеччина заплатила довгим політичним приниженням за славу зроблення реформи; тепер вона тягне користь з неї. Франція розплачується сьогодні за свою велику революцію, котра була свого роду самогубством. Український нарід заплатив віками неволі за своє передчасне стремління здійснити в громадському життю ідеальний соціальний устрій. Передчасним воно було в дійсності, бо в ті часи ні одна нація такою справедливістю не могла похвастатись та і самі умови економічного життя і розвиток громадської моралі не давали ще підстави думати про можливість скорого розв'язання соціальних питань. В наші дні розвитку техніки і зросту людської свідомості ця стара мрія нашого народу більше ніж коли б то не було має шанс отримати своє найрозумніше здійснення, але, тепер як і тоді, передумовою всього є збудовання ним власної сильної держави.

ЗАПОРІЗМ.

Чому не утрималась Українська Держава 1917-19 років? Молодші покоління мають право ставити це питання і шукати на нього відповідь.

Треба, безумовно, признати, що російська революція застала український нарід не підготовленим ні культурно, ні політично. Але справедливість вимагає також не забувати, що одночасовий розпад Росії, Австрії і Німеччини був річчю незвичайною, несподіваною, на котру ні один реальний політик в світі тоді не рахував. Між тим, з розвалу цих трьох імперій скористало вісім націй, серед котрих три славянських. З цих восьми націй тільки половина була більш-менш підготовлена до незалежного державного життя, інші ж знаходились в стані майже однаковому з українцями. Чому ж вийшло так, що ми, поставлені в однакові умови з іншими, численно від них більші і взагалі не дурніші, не змогли скористати з незвичайно сприятливих, раз в кілька століть буваючих, обставин?

При розшуванні пояснень цієї сумної сторінки мусимо відразу ж відкинути з рахунку так званий зовнішній, географічний фактор. «Полекшуючими обставинами» для нас не цей раз не є ні степ, ні турки з татарами, ні комбінований польсько-московський наступ. Правда, Москва, Польща і Румунія були сусідами ворожими, але реальна військова міч цих держав в 1918 році була майже неіснуючою. По кількості вояків ми були сильнішими від поляків, чехословаків чи литовців, а географічне положення цих народів було й є гіршим від українського. При будівлі цими народами своїх держав велику роль, розуміється, зіграла допомога, яку вони отримали від держав Антанти. Але, при близькому розгляді, виявляється, що і ця допомога, по своїй абсолютній вазі, була дрібницею в порівнянні з тим, чим була для України військова поміч австро-німецька. При зовнішніх умовах майже однакових з нашими, ці менші нації виявили себе, значить, здібними до того, чого не вміли робити ми: будувати свою державу. А це було, очевидно, наслідком того, що ці нації були багатшими від нас, мали щось, чого нам бракувало. Це «щось» — це була національна єдність, створення всенационального фронту на зовні — єдине, що в таких випадках числить в очах закордону.

Російська революція застала український нарід хорим на ті самі болячки, початки котрих можна бачити вже в 13 віці, в добу занепаду Київської Держави. Тоді це був розлад між верхами і низами, егоїзм верхів і духовна обмеженість низів. Загублення власної держави примусило і тих і других служити, на протязі віків, чужим державам і культурам, але від цього примусового життя український національний характер нічого не виграв. Навпаки, його вроджені роз'єднуючі риси порядку соціального ще посилились, а крім них він придбав нові — культурні, релігійні і мовні. Після вікової неволі ніяка спроба об'єднання нації не могла вже мати успіху за браком спільного ґрунту: український нарід був розбитий на окремі, одна другій не довіряючі, нічого одна з другою спільного не маючі групи, кожна з котрих поволі але напевно йшла до національної смерті. Не будучи песимістом, можна все ж без вагання сказати, що як би на протязі шості з половиною століть, що відділяють нас від занепаду Київської Держави, український нарід не перетерпів радикальних внутрішніх змін сьогодні він, як нація, був би не існуючим. На наше щастя, як раз посередині цього довгого і болючого етапу ми пережили кілька років національного відродження, котре дає нам право бути гордими і з надією дивитись на майбутнє. В середині 17-го століття український нарід знайшов єдність, національну ідею і проводиря, які дали йому силу побідити зовнішнього ворога і відновити свою державу. Він зробив це під керівництвом геніяльного державного мужа Гетьмана Б. Хмельницького і своїх найкращих, виділених з народньої маси, людей, згрупованих в Військо Запорозьке.

Військо Запорозьке Б. Хмельницького не було тотожним з Запорозькою Січчю, неспокоїним осередком старого

козацького життя. Чигиринський сотник Хмельницький, втікаючи до Зап. Січі шукати козацької помочі проти ляхського своєвілля, йшов по тій самій стежці, по якій до нього пройшли тисячі покривдженої української шляхти. Обраний Гетьманом, він, на чолі козацьких військ і цієї шляхти, повертає «на волость», щоб шаблею примусити польських магнатів шанувати козацькі права. В той час ні він ні козацька старшина ще не думали про негайну будівлю власної, на зовні незалежної, держави; вони надіялись, що польський король, покаравши винуватих, поверне їм їхні старі вольности після чого вони, вичікуючи ліпших часів, зможуть як і раніше жити в межах Річі Посполитої. Але вже через дуже короткий час вони переконуються в тім, що на цей раз все по старому бути не може: ні рішучість козаків, ні їхні блискучі перемоги над поляками не можуть примусити Польщу дати необхідні гарантії того, що козацькі права не будуть порушені. Поволі, спершу Гетьман і його найблизчі помішники, а далі і все козацтво приходять до переконання, що єдиним можливим для України виходом є повне відокремлення від Польщі і будівля власної, незалежної держави. Боротьба за козацькі кривди перетворюється тоді в боротьбу за національну державу, за нарід руський і його віру православну і приймає всенациональний розмах.

В цій боротьбі, як і раніше, головна і рішача роль всь час належить Війську Запорозькому і його гетьманові. Але, подібно до того, як змінилась мета боротьби, перемінюється тепер склад Війська і його характер. Як і раніше, осередок і верх Війська складається з козацької старшини реєстрової і січової і покозаченої шляхти. Навколо цього осередку згуртувались новоприйшли вояки за українську державу: вища і дрібніша шляхта, як православна так і католицька, що тепер увірувала в силу нації і геній Богдана; духовенство і міщанство, що своєю освітою і досвідом полекшують творчу працю Гетьмана. Це Військо Запорозьке, збільшене в 10 разів від того, з котрим Гетьман розпочав боротьбу, об'єднує тепер в собі все те, що українська нація створила ліпшого: зброю і розум, освіту і культуру, незаінтересовану любов до батьківщини і готовність вмерти за неї. Своєю жертвенною любов'ю до України і морем пролятої за неї крові ця верства заслужила довіру народу, потягла його за собою і від перемоги до перемоги довела до власної держави 1655-57 років. В основі ж всього і понад всім лежав геній Хмельницького, котрий перший за кілька століть знайшов шлях до серця кожного українця, зумів пробудити в ньому найліпші, найшляхотніші почуття і своїм особистим прикладом вказав путь до визволення нації.

Матеріальні труднощі об'єднання української нації як і моральний бік питання майже не змінились з часу козаччини. Наша держава 1917-19 років не утрималась тому, що нарід не спромігся виділити з себе енергійної і жертвенної верстви подібно до Війська Запорозького. Нарід не був підготовлений до прийняття ідеї державности в такій самій мірі, в якій себе виявили невідготовленими його проводирі. Українське національне життя в Росії перед революцією було неіснуючим,

мертвим. Воно не знало підготовчої, кипучої і часто кривавої праці, яку проробило козацтво в десятиліття перед з'явленням Хмельницького. Організаційно українське громадянство було далеко позаду від «дрібних» націй і цим пояснюються всі його невдачі. На наші невдачі 1917-20 років ми повинні дивитись як на генеральну репетицію, з якої належить витягти всі користні повчання.

Ми не знаємо коли і при яких умовах український нарід знов отримає змогу розпочати боротьбу за державу. Але обов'язком кожного українця є готуватись до неї так, начеб вона мусіла початись завтра. Бути готовим до неї — це бути приготвленим психологічно, організаційно, науково, технічно. Нова енергійна і жертвенна верства, котра поведе нарід на цю боротьбу, повинна буде приготуватись до неї ще в більшій мірі, ніж Військо Запорозьке в минулому.

«Запорізмом» названо тут совокупність тих позитивних особистих і громадських рис, які зробили з українців Війська Запорозького мозок і серце нації, які дозволили їм тоді завоювати довіря всього народу і повести його за собою в побідну боротьбу за національну долю. Своїми здібностями і чеснотами Військо Запорозьке заслужило право на керування і, як в очах свого народу так і закордону, персоніфікувало в собі Українську Державність.

Поділяти погляди «Запорізму» — це проявляти себе, духовним і фізичним нащадком Війська Запорозького; це означає брати собі за приклад його моральну і професійну вартість, його віру в нарід і його готовність незаінтересовано служити нації.

Б. Хмельницький і його Військо Запорозьке вважали себе продовжувачами державної ідеї Києва і в цьому вони преуспіли остільки, що один час весь нарід український було звано чужинцями запорозьким. Сьогоднішній Запорізм, відчуваючи себе нащадком Держави Війська Запорозького, зв'язує тим себе з Київською Руською Державою, чьї ідеї і традиції він рахує для себе обов'язковими. Українська Держава, відроджена в новітніх умовах існування, перейме і відновить культурну традицію Візантії, яка по праву спадщини належить Києву. Своєю історичною преемственністю греко-римського культурного життя українська Русь ріжниться від московської Росії, котра, не дивлячись на всі свої періодичні європеїзації, була і залишається дітищем Золотої Орди.

II. Головні положення запорізму

НАЦІЯ.

Українська нація створилася і отримала свою першу кристалізацію під час розвитку і сили київської князівської держави. В основу національного організму лягли різні племена, що в наслідку міграції народів засіли на українській землі, і серед котрих найбільш численими були славянські племена арійської вітки. Ці славянські племена, поволі асимілюючи інші етнічні групи, в процесі спільного історичного життя, боротьби за існування, за славу, за володіння землями і добром створили єдину націю, себ то колектив, маючий спільні духовні і матеріальні інтереси, одну мову, спільне розуміння власного «я» і готовність за це я боротись. Перетворення етнічних елементів, живучих на окремих державах-землях, в свідому своєї єдності націю проходило одночасно і об'єднанням цих земель навколо Києва, як центра руської держави. З того часу, замість окремих племінних імен — полян, сіверців і т. д. нарід приймає нове, спільне для всіх ім'я Русі і це ім'я, як прикмету національної єдності, передає з покоління в покоління. Витворене тоді національне почуття виявило себе остільки сильним, що наш нарід, не дивлячись на вікову неволю, доніс до наших днів почуття своєї єдності і єдину мову.

Повольне прийняття яко національної відзнаки імені Україна починається з часу признання Україною зверхности московського царя. Це була реакція проти нечесної політики Москви, котра, заволодівши руськими землями, присвоїла також історію Київської Держави, національне ім'я живучого в ній народу і всі його культурні здобутки в минулому. Сьогодні, рахуючи себе по старому руськими, ми ставимо на перше місце назву Україна, бо під цим більш молодим ім'ям відбулося наше національне відродження.

По совітському перепису 1926 року кількість українців в СРСР була 31,2 мільона. Приймаючи на увагу українські західні землі і еміграцію і допускаючи, що приріст населення йшов нормальним шляхом, можемо рахувати, що кількість українців у всьому світі наближається сьогодні до 45 мільонів. До цього числа належать лише ті, хто сьогодні добровільно називає себе українцем. Не може бути сумніву в тому, що в день повстання української держави кількість добровільних українців збільшиться відразу на не один мільон. На території України живе, не рахуючи жидів, коло 10-ти мільонів росіян, більше 2-х мільонів поляків і 2-3 мільона інших народів. Не всі вони є чужинцями по крові. Одні з них покинули свій нарід зовсім недавно, другі зденаціоналізувались тому вже ба-

гато поколінь. Велика частина з них, походячи від змішаних шлюбів, є українцями на три-чверті, наполовину, на одну третину. Окремо стоїть питання з населенням прикордонних полос. Населення цих земель, залишаючих в своїй більшості українцями по крові, культурі і психології, перейняли, в наслідку кількавікового тиснення, вжиток великої кількості чужих українській мові слів, на підставі чого поверхові дослідувачи рахують їх не українцями. Для підрахування цих численних, сьогодні ще національно несвідомих елементів, ми не маємо точних даних. Але притягнення їх до державного життя повинно замінити ті сумні втрати, які Україна понесла від організованого більшовиками голоду 1933-34 років і котрі, по підрахункам сторонніх, європейських і американських подорожників, досягають 10-11 мільйонів.

Кривна належність до нації дає повне право надіятись, що дана особа буде добрим і користним патріотом, але гарантії цього вона не дає. Українська історія знає за багато прикладів, коли люде безумовно українського походження були або просто зрадниками, або ж своєю вперто-несвідомою працею наносили українській справі велику шкоду. З точки погляду державних інтересів роля людини повинна опреділятись не чистою її українського походження, а її персональною вартістю. Кожний живучий на Україні чужинець, належачий по походженню до нації, близької до української по духу і крові, мусить мати, в принципі, можливість отримати українське громадянство, як що він відповість трьом поставленим йому умовам: 1) бути здоровим фізично і морально; 2) мати певну професійну вартість і 3) бути готовим чесно служити Українській Державі і, в разі потреби, покласти за неї життям.

ОСОБЬ, ГРОМАДА, СВОБОДА.

Особь є найменший член нації. Її права є тотожними з правами иншої особи, але меншими від прав громади, себ то певної кількості одиниць, маючих виразні моральні, економічні і національні функції.

Найменшою одиницею громади є родина, найбільшою — вся нація в цілому. Родина є нацією в мініатюрі, вона є основною ячейкою громадського життя. Її функції є: продовження раси і її захист, первісне людське і громадське виховання дітей, створення громадської і національної дисципліни. Роллю громади є: розподілення найголовніших функцій в боротьбі за існування нації, за її велич, моральний і економічний поступ, за створення національних і загальнолюдських вартостей. Моральними рисами громади є любов до ближнього, взаємна дружба і пошана, поважання добрих традицій і охорона їх.

Теоретично необмежені права громадянина в дійсности обмежуються тим фактом, що він не може існувати инакше як серед других, правно рівних йому членів нації. Обмеження прав особи йде по лінії поставлення її в неможливість шкодити громаді і нації. Звідси поділення прав на дві категорії: абсолютні і відносні. До перших належать права на: життя і цілість особи; захист імені і репутації; вільний вибір професії

і заняття; власність і передачу власности; вибрати і бути обраним; непорушність домівки і секрет листування; поправлення матеріяльних і моральних шкод. Права відносині є: висловлення думки словесно і друковано; навчання; створення об'єднань і скликання зборів. Ці відносні права можуть бути, в разі потреби, зарані введені урядовими постановами в певні рамки, границі котрих определяються прагненням уряду не допускати націю до розділу на ворожі групи, зберігти її єдність і моральну цілість, захистити громадську опінію в її соціяльних функціях від зіпсовання злонаміреними елементами.

Свобода громадянина полягає в його праві вільно розвивати свої природні фізичні і інтелектуальні здібности і приміняти їх на користь власну, громадську і національну. Ця свобода є продовженням права особі на отримання нею від громади допомоги під час підготовки до виконання своїх громадських функцій. Свобода вмірати з голоду, право сильного визискувати слабого є шкідливі інтересам нації і не можуть мати місця в справді національній державі.

ХЛІБОРОБИ, РОБІТНИКИ.

Є поширений погляд, що питання української державности є передусім питання задоволення вимог хліборобської верстви і тому проблема існування інших продукційних угруповань — або, вживаючи загальноприйнятий вираз, кляс — поки що для нас не має великого значіння. Такий погляд є цілковито неправильний і, навіть, шкідливий. Він є помилковий, бо при сьогодняшньому імперіялізмі сильних націй і при прагненню кожної держави до аутаркії, українська нація, складена майже виключно з хліборобської верстви, не мала б жадних шансів завоювати собі економічну і політичну свободу. Він є шкідливий, бо прагне з самого ж початку поставити питання нашої державности на фальшивий ґрунт. Дійсністю є те, що суспільний устрій на Україні не є і ніколи не був однокласовим; на Україні завжди існували і повинні надалі існувати різні професійні категорії. Лише раціональний розподіл праці дозволяє досягти найбільшої продуктивності, збагатити націю і зробити їй незалежною на зовні як в економічному так і духовному життю. Те що де-які громадські верстви були і ще досі продовжують бути не українськими національно, нічого не міняє по суті; рано чи пізно вони будуть замінені українцями, державні ж функції їх залишаться, бо вони є необхідними. Завданням держави не може бути зводити всіх громадян до одного стану і ще менше приводити до панування одного стану над другим. Питанням є створити такий державний устрій, при котрому різні суспільні категорії, маючи однакові права на існування і розвиток, соціяльно і національно необхідні, могли б існувати бік о бік без того щоб шкодити одна другій, або всій нації в цілому.

Хліборобство, не будучи виключним заняттям українського населення, являється тим не менше головним фахом його більшої частини. Не входячи тут в докладний розгляд цього важного і складного питання, зупинимося лише на тих його

виглядах, які впливають на проблему державности взагалі. Будучи основою культурного життя нації, хліборобська верства на Україні грала крім того ролю головного охоронника і продовжувача національної ідеї. Це не завадило тим не менше земельному питанню стати, під час революції, скелею, об котру розбилися соціальні будівничі зусилля українських патріотів. Ні один з існуюввших урядів не зміг повністю завоювати довірря і підтримку широких хліборобських мас. Щедрі і майже нездійснені обіцянки с.-р. і с.-д., з котрих головним чином складалась Центральна Рада, найшли великий відгук серед бідних селян, але ще більші, демагогічні кличі зліва дуже скоро потягнули цю масу в бік противний державним інтересам. Україна, ледви встигши відірватись від російської економічної системи, повернула до неї знову. Російська ж революція — треба не забувати, що на В. Україні революція була російською, а ніяк не українською — була пролетарською, йшла по шляхам ворожим хліборобській класі і тому доцільного розв'язання земельного питання дати не могла.

Земельний голод на Україні є явище старе, бо вже до війни де які статистики оцінювали кількість зайвих рук на землі в 20 відсотків всього сільського населення. Мрією безземельного і малоземельного селянства завжди було отримати необхідну йому земельну площу за найменшу плату на правах хуторянина-власника. Від здійснення цих мрій селянство є сьогодні, через 20 років після революції, віддалене ще в більшій мірі ніж до неї. Совітський уряд, з недавнього часу, дозволяє окремим особам виходити з колгосів і совгоспів, але робить він це в інтересах своїх власних, а не хліборобів, і тому назвати цих селян власниками можна лише умовно. Розв'язання земельного питання стане можливим лише в власній, національній державі. Сильне і задоволене селянство є передумовою успіху всього дальнішого будівництва. Держава повинна дати можливість кожному хліборобові отримати необхідну йому для існування землю в повне і нащадне володіння. Розмір земельної площі найменшого господарства залежатиме від якості ґрунту, численности родини і інших умов, але в найгіршому випадкові він повинен забезпечити його власнику безголодне існування. Уряд повинний буде піклуватись в першу чергу про справжніх, корінних хліборобів. Було б нісенітницею наділяти землею кожного, хто того побажав би: це поохотило б нездібних і ледачих, і незадовольнило б справжніх працівників, бо зменшило б їх участки. В перший, перехідний період, коли зруйновані більшовиками хлібороби не будуть в стані, за браком знаряддя і засобів, власними силами обробляти свою землю, уряд повинний буде прийти їм на допомогу. Засоби для цього уряд повинний буде знайти в самому краю, бо, по перше, в цей для всіх народів непевний час ніхто не зможе дати Україні потрібні їй великі капітали і, по друге, українська земля, з захованими в ній багатствами, є сама по собі величезним капіталом, котрий повинний бути прийнятий в рахунок при встановленні національної монети для внутрішнього вжитку. Економічно як і політично Україна може числити лише на власні сили. Досягнути економічної

незалежності і створити стійку грошову систему вона зможе шляхом капіталізації наслідків праці хліборобів, а тако-ж промислових і торгових підприємств.

Крім нормальних, більших або менших землевласників треба передбачати необхідність існування великих зразкових і експортатійних господарств. Багатством України в минулому була торгівля збіжжям: вона годувала хлібом половину Європи, була їй житницею. За останні два десятиліття положення змінилося корінним чином: зернові ринки, на котрі Україна могла раніше числити, є зайняті тепер Канадою, Спол. Штатами і Австралією. Щоб відібрати їх назад, треба буде йти двома можливими шляхами: зменшенням ціни і поліпшенням якості. Перше може бути досягнуте заміною ручної праці механічною. Вже сьогодні вжиток тракторів є дуже поширений на Україні; нема сумніву, що він значно побільшиться в майбутньому, тим більше, що особливості українського ґрунту — рівність і відсутність гір і лісів — створюють найліпші для цього умови. Поліпшення якості буде можливим лише при науковому поставленні експлоатації і з цієї точки погляду зразкові господарства є необхідні.

Нормальні хліборобські господарства матимуть метою задовольнити потреби їх власників і внутрішні потреби України. Вони не будуть в стані поставити необхідні для зовнішнього ринку господарські продукти і тому не зможуть дати державі необхідні їй закордонні девізи. Давати збіжжя і інші сільсько-господарчі продукти для продажу за кордон є роллю великих, кооперативних чи державних господарств. Оскільки участь великих господарств в експорті є великою, вказує слідуючий простий приклад: в дореволюційній Росії великі, неселянські господарства, займаючи коло 10 відсотків всієї посівної площі, в певні роки давали на ринок половину всього реалізованого в краю урожаю.

Як великі так і дрібні господарства, в силу тяжких умов сьогодняшнього існування і сильної світової конкуренції, змушені будуть залишити мало-вигідні культури і перейти до більш інтенсивних. Такими є: молочарство, птице — і скотководство, городництво і садівництво. Це дасть українським господарям можливість роботи більший експорт до західної Європи з тим більшою легкістю, що на їх боці перед Америкою і Австралією в вигода більш близького географічного положення.

При розподілі земельних участків не буде, розуміється, розмови про повернення великих маєтків їх дореволюційним власникам. Всі права на власність, за втечею часу, загубили свою силу і розподіл матиме місце відповідно до нових умов, тих, які існуватимуть під час будівлі української держави.

Задоволення вимог хліборобської верстви є одною стороною соціального питання; другим, не менш важним її боком, є питання робітниче. Відсоток робітництва на Україні є меншим від західних країн, але його кількість, з огляду на залізну необхідність для кожної держави будувати власну промисловість, аби економічно і військово бути незалежною від інших,

буде постійно збільшуватись. Хоч національно наше робітництво досі було дуже мало свідоме, його політична вага, завдяки його більшій активності, була і є великою і ця обставина гратиме велику роль під час української національної революції.

Українське робітництво, находячись в орбіті всеросійського робітничого руху, пройшло, разом з ним, через стадії розвитку відріжні від більш нормальної еволюції робітництва західних країн. Західне робітництво, в великій частині, з самого початку свого організованого життя підпало під вплив соціалізму і одночасно з ним пройшло через три поступових етапа. Перший етап, що займає більшу частину 19-го віку, відповідає часу народження і загального розвитку модерного капіталізму. Це є час соціалізму революційного, коли проводирі пролетаріату ставлять надії на захоплення ним політичного уряду шляхом революційного повстання. Розвиток капіталізму, з самого його народження, не йшов прямого лінією; моменти розквіту чередувались з кризами, котрі найсильніше всього відбивались на положенню і без того мізерної робітничої класи. Маркс і Енгельс, твердячи, що кризи є органічно звязані з існуванням капіталізму, і вважаючи період криз найсприятливішим моментом для революційної діяльності, закликали робітництво виходити на вулицю, щоб збройним повстанням захопити державну владу в свої руки. Але повстання скрізь мали характер слабкий, місцевий і пролетаріят ніде владою не заволодів. Між тим, економічні кризи, будучи явищем більш-менш періодичним, з часом стали менш гострими і для робітничої класи менш страшними. Розвиток капіталізму мав позитивний вплив на економічний стан самого робітництва; воно «обміщанюється», стає матеріально більш незалежним і одночасно з тим завойовує собі права громадські і політичні. Твердження Маркса, що передумовою поліпшення стану робітництва є захоплення ним державної влади, перестав бути істиною для більшости робітництва; соціалізм знаходить тепер, що економічне звільнення робітничої класи може бути досягнуте шляхом легальної боротьби за побільшення прав в буржуазно-демократичному суспільстві. В період реформізму признається в принципі, що соціальна революція є неминучою, але її здійснення відкладається на майбутнє без вказання дати. Характеристичним для кінця 19-го і початку 20-го віків є розходження поглядів вождів соціалізму на роль політичного і синдикального моментів в робітничому русі. Світова війна наснесла смертельний удар соціалізові в його твердженнях, що національне почуття згубило свою силу і що пролетарій не може мати батьківщини. Два десятиліття післявоєнного життя остаточно переконали всіх в тому, що робітник потребує своєї національної держави ще в більшій мірі ніж капіталіст і що, життєві інтереси одної держави не будучи завжди тотожними з інтересами держави сусідньої, світове братерське об'єднання пролетаріату залишиться завжди тільки мрією. Сьогоднішній соціалізм йде по шляхам цілковито відріжним від шляхів свого революційного періоду. Капіталізм як такий не розглядається більше як ворожа народнім інтересам сила; злим є лише вжиток, який робиться з нього і, з окрема, з най-

більш типової його форми — капіталізму фінансового. Щоб усунути кризу, обмежити багатих і задовольнити бідних зовсім не треба руйнувати існуючий суспільний лад; треба лише реорганізувати систему розподілу, — система продукції дає повне задоволення — поклавши в основу праці уряду певний план. Праця по реалізації поставленої мети мусить — з цим є згодні навіть комуністи — вестись в національних рамках, легальними шляхами. Соціалізм, в своїй сьогодняшній формі, наближається до тих робітничих ідеологій, котрих він в минулому вважав своїми гіршими ворогами: до християнських синдикатів і до корпоративних течій несоціалістичного походження.

Українське робітництво, разом з російським, пройшло через менш довгу і ґрунтовну школу, але більш інтенсивну і не менш багату досвідом. Розвиток капіталізму в Росії почався значно пізніше ніж на Заході, і тоді коли там робітництво вже «обуржуазилось» і шукало легальних шляхів для задоволення своїх вимог, в Росії соціалізм переживав свій героїчний період. Перша споба повстання в 1905 році не привела до влади, але надзвичайно скріпила російське робітництво, дала йому організацію, проводирів і певність в тім, що вибраний шлях був правильний. Революція 1917 року була, по своїй суті, буржуазною, але органічна слабкість цієї кляси в Росії і нездібність її вождів зробили можливим те ненормальне положення, при котрому послідовувачі крайніх течій витворених на заході теорій отримали можливість переводити свої думки в життя в найменш індустріялізованій країні Європи.

Борючись за владу, Ленін і його однодумці запевняли всіх, що свій програм вони провадитимуть, в життя з дословною точністю. Одним з пунктів цього програму було право націй влаштовувати своє життя по своєму. Але кажучи це, Ленін добре знав, що «права націй на самовизначення аж до відділення» були смертельною небезпечкою для Російської держави. Ці «права» були для неї дуже корисними яко кличі для придбання підтримки легковірних, реальне ж життя подібних абсурдів терпіти не могло. Переведення права відділення в реальне життя погрожувало б постійним погіршенням стану московського народу і в першу чергу це відбилося б на некультурному і ледачому московському пролетаріаті. Догма про общність інтересів пролетарів всіх країн продовжує ще й сьогодні займати почесне місце в совітській фразеології, але реально ця єдність виражається в тім, що український робітник, так само як і український селянин, є змушений обмежувати свої потреби до крайности і більшу частину наслідків своєї праці віддавати московським «братом» аби вони могли жити і нав'язувати свою волю иншим народам. Сталося це все, правда, не без допомоги самих українців і тому страждаючі сьогодні під московським ярмом українські робітники і селяне лише розплачуються за свою легковірність і національну несвідомість в минулому.

Будівля соціалізму мала метою привести до ідеального стану річей: повної свободи громадян, зникнення капіталізму, урівняння кляс, загального добробуту. Сьогодні, після двад-

цяти років цієї кривавої «будівлі», ми маємо повне право твердити, що ні одна з поставлених цілей не була досягнута. Капіталізм досяг в Росії розвитку, якого він там не знав в довоєнний час; але, ставши державним, він заховав всі свої власні риси і виконує ті самі функції, які на заході належать капіталізму приватному. Старі класи були знищені, але їх місце зайняли нові, більше жорстокі і менш культурні. Політично робітництво є безправний: партія править його іменем, але партія робітництвом не є. Але коли все ж, в порівнанні з минулим, російське робітництво від революції щось виграло — бо його інтереси все ж йдуть по одній лінії з інтересами партії, які в свою чергу є інтересами московської держави, — то українське робітництво крім жертв нічого не несе. Пятилітні пляни обходять Україну. Всі більш-менш важні, маючі велике господарське і державне значіння, галузі промисловости, як: текстильна, хемічна, авіаційна, автомобільна, кораблебудівельна, військова, так само як шляхи залізничні і водні совітський уряд будує по-за межами України з явною метою поставити Україну в усіх відношеннях в залежність від Москви. Шовіністична організація російської економіки примушує українських робітників покидати свій колись багатий край і переїздити на північ і схід, чим ще більше прискорюється їх денационалізація.

Капіталізм державний в відношенні до робітництва дотримується тих самих методів експлуатації що і капіталізм приватний: здільна праця, система премій, конвейер. Совітська стахановщина є нічим іншим як старими капіталістичними системами Тейлора і Бедо, але сов. уряд приміняє їх з безцеремонністю, про яку приватний капіталізм може лише мріяти.

Уроки двадцятилітньої «плянної будівлі соціалізму» — будівлі, що відбувалася в найсприятливіших умовах: при абсолютній повноті влади, величезності людського матеріалу і необмеженості економічних ресурсів — повинні бути для українського робітництва найліпшою демонстрацією того, чого не треба робити. Цей досвід, разом з віковим досвідом західного робітництва, дасть в руки майбутнім будівничим української держави необхідну зброю для знайдення найбільш справедливого розв'язання робітничого питання. Капітал не є зло: весь сучасний матеріальний прогрес треба завдячувати капіталові; лихом капітал є коли замість творчої ролі економічного двигуна він стає знаряддям визиску однієї людини другою. Боротьба клас, знищення однієї класи другою є великим злом, бо шкодить як окремим громадянам так і всій нації. Місце дотеперішньої взаємної боротьби повинно зайняти співробітництво всіх верств населення, справедливий розподіл праці і відповідно до того справедливий розподіл наслідків праці.

ДЕРЖАВА, СУСПІЛЬСТВО, ПАРТІЯ, УРЯД.

Держава є вищою формою людської організації. Вона народилася з потреби людини, підлягаючої в той чи інший спосіб існуючим природним і соціальним умовам, урегулювати свої відносини як до окремої іншої людини так і до людського кол-

лективу взагалі. В основу державної організації лягли закони природні, моральні і юридичні. Перші модерні державні організми, що витворились в Європі після середньовіччя, як Еспанія і Франція, були збудовані по принципу примінення військової сили на службі у окремої династії. Воля монарха і семейні відносини між монархами були рішачими чинниками незрівнянно більшої ваги, ніж моменти расові, лінгвістичні і географічно-стратегічні. Ці останні лише зовсім недавно почали впливати практично на устрій окремих держав. Сьогоднішні ж поняття про державу є, навпаки, нерозривно зв'язані з поняттям нації. Нація, щоб здійснити свою історичну місію, проявити повністю своє духовне і фізичне «я», потребує власної держави. Держава надає нації відповідаючу її духу і її моральним вимогам політичну, економічну і правову організацію, завдяки котрій нація стає особою моральною і юридичною, маючою своє певне місце серед інших подібних до неї одиниць. Держава є зовнішньою формою людського колективу, створеного по принципу національної єдності для здійснення поставлених собі цим колективом ідеалів; вона має спільну совість і спільну волю, завдяки котрим вона віддає собі відчит в своєму існуванні і діях; вона має розум і посідає здібність вибирати в своїх виконавчих органах найліпшу з існуючих можливостей. Будучи по своєму походженню вільним людським об'єднанням, створеним на основах соціальної і національної, держава є виразником моральної необхідності і має характер моральний. Держава вимагає послух не лише тому, що має можливість нав'язати його силою, а головним чином тому, що вона є виразником колективної волі, прагнучої до здійснення національних цілей. Завдання національні є вищими від цілей окремої особи; тому держава ставить своїм обов'язком витворити в одиницях особисті і громадські добродітелі шляхом родинного, шкільного і військового виховання.

Нації недержавні залишаються завжди чимсь незакінченим; лише власна держава дає нації можливість повністю виявити своє обличчя, проявити своє «я» в сучасному і майбутньому. Свіжі історичні приклади найліпше всього пояснять справедливості цього твердження. Лише звільнення від англійської залежності і об'єднання всіх земель під єдиним державним і провідом зробило можливим витворення серед жителів С'олуч. Штатів Північної Америки, культурно і расово маючих один з другим мало спільного, свідомість своєї національної єдності; значіння вкладів цієї молоді нації в загально-людську скарбницю культури сьогодні не потребує пояснень. Об'єднання окремих італійських князівств і королівств в одну державу під провідом Савойського дому, рівно-ж як і створення німецької імперії під провідом Прусії дали змогу цим державам витворити модерні, свідомі своєї єдності нації, роля котрих в світовому житті не перестане збільшуватись.

Українська Держава матиме завданням: закінчити створення української національної єдності, забезпечити нації повний духовний і матеріальний розвиток в сучасному і майбутньому; дати їй матеріальний добробут, соціальну справедливість і правовий порядок. Своя держава поставить український нарід

на власні ноги і покінчить з існуючим сумним станом річей, де наш нарід є лише навозом, на котрому пишним квітом цвітуть чужі йому економічно і культурно сусідні народи. Українська держава повинна бути не від кого не залежною. Будучи особою моральною, бо її права і обов'язки є підлеглі моралі, держава в своїх функціях не може признавати інших обмежень, як: в життю внутрішньому — мораль і право, в життю міжнародному — шанування існуючих, добровільно признаних договорів.

Охороняючи права громадян і регулюючи різні прояви національного життя, держава ні в якій мірі не повинна гальмувати приватну ініціативу. Навпаки, вона повинна прикласти всі зусилля аби знайти правильний шлях до співробітництва між приватною ініціативою і урядовими органами і тим забезпечити повне порозуміння і єдність дії між урядом і громадянством. Окремі особи і громадські організації повинні мати можливість дати повний розвиток своїй ініціативі у всіх сферах економічного і культурного життя; втручання держави може бути оправдане лише тоді, коли в даній ділянці приватна ініціатива бракує або ж коли державні інтереси є затрогнуті.

Метою справді національної держави є піклуватись про добробут не одної якоїсь кляси, а всіх без винятку громадян. В дотеперішній ліберально-капіталістичній державі теоретично вільний громадянин є в дійсности дуже обмежений як в виборі професій так і в самій можливості прикладати свої знання на практиці. На ринку праці він є цілковито залежний від так званого «вільного» спросу і предложения робітничих рук. Робітник не має права на працю, він лише може виконувати час од часу ту працю, яку капіталістичне суспільство вважає тим можливим йому дати. Капіталізм, ставши економічною силою рішальною ваги, у всіх державах — будь це монархія чи республіка — давно досяг до керуючих постів і, ставши таким чином системою політичною, використовує державу для захисту своїх клясових інтересів. Виникаючий з такого стану річей антагонізм інтересів різних верств продуцентів — боротьба кляс — поменшує продукцію, обідняє націю, занедавольняє більшу частину населення і в корінь підриває національну солідарність. Усунути причини цього антогонізму можна лише обезвредивши капіталізм, заставивши його працювати на користь всій нації і забезпечивши всім верствам працівників справедливе нагородження. Для досягнення цього найбільш доцільним інструментом є корпоративний устрій суспільства, при котрому держава може контролювати всі моральні і економічні сили нації.

Створення національного багатства є питанням, яке інтересує всіх без винятку громадян. Але в складних умовах сьогодняшнього життя, що проходить під знаком безупинного прогресу науки і техніки, самий процес створення багатств вимагає розумної організації і доцільного розподілу праці. Суспільні організми державного значіння, в залежності від своїх завдань, можуть бути двох родів : вони повинні або 1) захищати інтереси працівників даної галузі в процесі розподілу існуючих багатств, або 2) організувати і регулювати самий процес

створення доходів в даному одсіку економії. Для здійснення першого працівники всіх родів — ручних або розумових — ремесел створюють свої професійні організації — синдикати. Для досягнення другої мети, якою є: регулювання відносин між окремими професійними категоріями, притягнення синдикатів до процесу створення багатства, регламентація продукції, дотримання продукційної дисципліни і т. д. — утворюються органи зв'язку державного характеру — корпорації. Професійні організації забезпечують правову рівність між працедавцями і працівниками; вони доглядають за справедливою оплатою праці, за дотриманням дисципліни, за поліпшенням умов праці і самої продукції. В своєму внутрішньому житті вони повинні бути цілковито автономними. Репрезентуючи інтереси національні і економічні всіх категорій громадян, професійні організації є основою корпоративної держави. Корпорації ж, які під верховодством держави здійснюють дисципліну продуктивних сил в меті розвитку багатства і добробуту нації, є органами державними. Цим фактом определяється їх подвійний характер: крім заєдань чисто економічних вони мають права політичні, на підставі яких вони, разом з державною партією, керують державним апаратом, де їх функції сплітаються і взаємно себе доповнюють. При відсутності в корпоративній державі класових антагонізмів політична робота корпорацій — а разом з ними і синдикатів — може мати характер лише позитивний, корисний для всієї нації. Корпоративна економія дозволить забезпечити матеріальний добробут працюючих мас, головну передумову для їх морального і розумового підняття.

Як всяке людське товариство, держава потребує уряду. Уряд отримує від Держави моральний обов'язок доглядати за тим, щоб поставлена собі нацією мета отримала своє найліпше здійснення при можливо найліпших умовах. Без уряду ніяка держава є немислима; при розгляді интересуючих націю питань уряд вислухує думку і побажання окремих чинників суспільства, але в останній інстанції сам судить, яке рішення повинно бути прийняте і сам проводить своє рішення в життя. Два головних атрибута кожного уряду є: право приймати рішення і право примушувати громадян до послуху. Необхідність примушення до послуху є очевидною: навіть людина найліпша, з найбільш розвиненим почуттям громадських обов'язків знає в своєму житті моменти, коли вона є готовою поставити свої особисті інтереси вище інтересів держави. В дійсності ж люде з високорозвиненою моральністю складають скрізь незначну меншість. Подавляючу більшість кожної нації складають люде хоч і не злі, але з сильно розвиненими животними нахилами: егоїзмом і жадністю, ледачістю і жорстокістю. Залишені самім собі, люде перестають бути здібними стримати свої вроджені інстинкти, звідки своєвілля і анархія, для побороення котрих їх власного здорового розуму одного ніколи не вистарчає. Щоб обмежити негативні риси людської натури і каналізувати людську енергію до найбільш розумного її примінення уряд потребує примусових засобів для переведення своїх намірів в дійсність. Такі засоби дає скрізь державний апарат. Урядові

установи військові й цивільні, розкидані по всьому краю, мають в своєму розпорядженні штат урядовців, які доглядають за переведенням в життя урядових постанов, забезпечують порядок і непорушність громадян.

Українська нація, не маючи держави, не має і кадру подібних урядовців. Українців, які служили або продовжують і зараз служити чужим державам на відповідальних постах, є за мало для того, щоб на них можна було числити, а крім того вони не є приготовлені до служби власній державі. Витворити кадри людей, здібних до державно-адміністративної праці, український нарід зможе лише шляхом довгої праці над самим собою, через виділення з себе найбільш енергійних і найбільш здібних до державної роботи одиниць. Ці одиниці, об'єднані в одну — державницьку — партію, творитимуть майбутніх національно-державних проводирів. Вони повинні будуть приготувитись до своєї ролі в вищій мірі серйозно, кожний відповідно до своїх здібностей; партія повинна буде дати їм теоретичну і практичну підготовку, створити спільний для всіх світогляд і вказати тактичні шляхи для досягнення мети — створення держави. В рішучий момент боротьби партія покриє Україну сіттю своїх членів — ведучих людей, які своєю працею і своїм особистим прикладом зможуть скерувати всі свідомі і несвідомі прояви енергії українського народу в бажаному їй напрямі.

Державницька партія повинна бачити причини для свого існування в любови до батьківщини і необхідности їй всіма засобами служити. Організаційно партія повинна бути створена на трьох принципах: слухність, ієрархічність, єдинокерівництво. Кандидати на керуючі і впливові пости в партії повинні відповідати двом головним вимогам: моральна вартість і технічна здібність. Принцип виборности керівників може мати місце лише остільки, оскільки він відповідає зазначеним вище засадам; абсолютного значіння він мати не може. Українська справа завжди була і залишається питанням шефства. Вся українська історія є доказом тому, що легковажна вибірність шефа в політиці і війську буває більше шкідливою ніж корисною національній справі. Обмеження виборчого начала ніскільки не протирічить принципу демократичности, який є старовинною основою українського громадського життя. Дійсно, демократія є така політична система, при котрій громадяне, по перше, мають право контролю над урядом, і, по друге, щоб забезпечити цей контроль, вважають найбільш доцільним всю повноту влади давати на обмежений час лише вибраним загалом особам. Право на певний контроль є глибоко видрене в свідомості українського народу, який є народом європейським, і справедливості його ні у кого не може викликати закидів. Що до другого, — принципу виборности, то в своїй примітивній формі він є часто шкідливий інтересам суспільства і держави. Передумовою успіху всякої праці є єдність думки і повнота виконуючої влади; вибраний же загалом шеф часто не має ні того ні другого, бо для переведення своїх планів в життя повинен питати дозволу тих, хто його вибрав і чьї інтереси нерідко є противні наміченим мірам. Вибраний шеф не може тако-ж

проявляти в своїй праці великої послідовності і впертости, бо, маючи владу лише тимчасово, він мусить тратити великі зусилля і час на те, щоб утриматись на своєму посту і бути вибраним в майбутньому. Многоголова людська маса, голосуючи за певну людину і довіряючи їй владу, не знає і не може знати яка є справжня моральна і професійна вартість цієї людини і чи вона відповідає всім вимогам, які до неї ставить даний пост; про це можуть судити лише окремі компетентні люде, знайомі з усіма сторонами проблеми, але їх погляду вибірча маса звичайно не питає. В партійній організації принцип виборності все ж може бути дуже корисним доповненням до встановлених іспитів і перевірок, котрим мусять підлягати всі без винятку кандидати. Ці перепони не можуть бути страшними для дійсно здібних і вартих осіб, а в той же час вони дозволять усунути нікчемних і демагогів.

Патріот, котрий хоче грати ведучу ролю в будівництві української держави, повинен постійно пам'ятати, що велика справа вимагає великих жертв. Він повинен розуміти українську історію і знати, що слабкість нашого руху полягала завжди в нездатності наших національних проводирів, в егоїзмі і анархізмі вищих верств, в несталості і короткорозумності народніх мас. На протязі століть ці негативні риси нашої нації були головними ворогами ліпших синів України, мурами, об котрі розбивались всі їх будівничі пориви. Ми отримали ці хиби в спадщину від наших батьків і коли хочемо досягнути наслідків ліпших ніж вони, мусимо витворити в собі якості, котрі урівноважили б ці хибні сторони нашої натури. Такими необхідними чеснотами є : дисципліна, жертвенність, працьовитість, почуття відповідальності, вірність слову і ідеалу. Ці якості нікому не падають відразу з неба; витворюються вони і стають частиною особи лише після довгої праці над самим собою. Кандидат на ведучу ролю в партії повинен працювати над собою більше від рядового члена; самопевним нікчемностям, людям поверховим в партії місця не повинно бути.

Коли українська держава стане реальністю, урядова система в ній прийме ті чи інші конституційні форми. Є звичайно прийнятим рахувати, що всі державно-організаційні форми можна завжди звести до двох основних: монархії і республіки. В першій влада належить вільному від народніх впливів монархові і його довірочним людям, призначеним монархом по принципу аристократичному; в другій — нарід доручає керування державними справами вибраним ним самим депутатам і президенту. Така схема, в головних рисах правильна для минулих часів, давно перестала відповідати існуючому стану річей. В наші дні як в монархиях так і в республіках влада належить виборним чи призначеним урядам, які свої функції можуть виконувати лише як довго вони мають довіря вибраних народом представників, перед котрими уряди за всю свою діяльність відповідають. Монарх і президент мають ролю скорше пасивну; вони є символом єдності нації і її вищим моральним авторитетом. З цими своїми більш почесними ніж відповідальними функціями король справляється ліпше від президента; але і той і другий виконують їх в державах вже існуючих. Будувати но-

ві держави не входить в обов'язки ні монарха ні президента і до цієї ролі вони не є приготовлені. Всі нові держави, які появилися на пам'яті нині живучих людей, були в кожному окремому разі збудовані самим народом під проводом його ліпших людей. Монархи були закликані, коли держава фактично вже існувала: щоб дати їй закінчення, символ суверенности в очах інших націй. Так було в 19-му віці з балканськими народами, подібно до цього було з державами, що повстали після світової війни. Так буде, без сумніву, і з українським народом, котрий сам, під проводом своєї нової ведучої верстви, спроможеться збудувати свою державу. Коли ця держава існуватиме, нарід, разом з своїми ліпшими людьми, вирішить яке закінчення треба буде їй дати. Можливо, що він, подібно до сербів, вибере свого монарха зпоміж своїх ліпших людей. Можливо, — коли претендентів буде за багато, і щоб не ображати нікого — він, подібно до Болгарії чи Румунії, закличе якогось варяга. Але цілком можливо також, що він, подібно до чехів і поляків, захоче мати власну республіку з президентом на чолі. Вирішати це питання зараз є передчасно, бо яке б рішення прийняте не було, в українській справі нічого відразу не зміниться. Зміна могла б бути тільки в тому разі, коли б вибрана особа — кандидат в монархи чи президенти — виявив себе державним мужем незвичайної величини, другим Б. Хмельницьким; але, на жаль, ні один з існуючих кандидатів в проводирі не наближається до великого Богдана навіть здалека. Доки подібна особа сама не докаже, в процесі творчої державної роботи, своїх здібностей, немає причин надавати питанню «голови держави» перебільшене значіння. Рішати сьогодні, кому бути на чолі майбутньої української держави, є заняттям нерозумним в такій же мірі, як нерозумно є, приступаючи до будівлі небоскребу, починати її з купівлі громоотводу.

ТЕРИТОРІЯ. ПРИРОДНІ КОРДОНИ УКРАЇНИ.

Природні кордони — моря, ріки, гори — грають в життю націй першорядну роль. Добрі природні кордони в багато разів посилюють потенціал нації; вони розохочують злєнамірених сусідів від легковажної атаки добре захищених земель, даючи тим нації можливість жити спокійно і займатись культурною працею. Ті європейські держави, котрі перші досягли своїх природних кордонів — як Іспанія, Франція, Англія — були також першими, котрі створили свою національну єдність, витворили нації сильні культурно, військово і економічно. Кожний українець знає, які катастрофічні наслідки мала для нашої батьківщини та обставина, що наша держава не мала добре захищених природних кордонів.

Між тим, говорити про відсутність природних кордонів на території України взагалі — було б помилкою. Такі кордони існують і можна навіть твердити, що в цьому відношенні Україна є більш фаворизована ніж багато інших націй, бо природні перепони першокласної стратегічної вартости оточують її з трьох сторін. Ці кордони не грали в минулому тієї рішучої ролі, яку вони здібні грати в наші дні по незалежним від нації

обставинам; причиною цього була величезність території України, рідкість населення, відсутність добрих шляхів а також примітивність тодішньої військової і промислової техніки. Сьогодні причини технічного характеру можна вважати неіснуючими і тому питання кордонів набуває все своє значіння.

Першим нашим природнім кордоном на заході є Висла. Вона була державним кордоном Київської Русі і в народній пам'яті залишилась і по сьогодні тим, чим сама природа раз на завжди відділила Руса від Ляха. Богдан Хмельницький, під час війни з Польщею, загрожував загнати всіх ляхів за Вислу і під Краків, і тільки передчасна смерть не дозволила йому перевести свій намір в життя. Широка і глибока Висла створює надзвичайно сприятливі умови для оборони; її військово-стратегічна вартість є не меншою від тієї, яку на заході має Рейн і котру французькі військові вважають ідеальною.

Другим західним кордоном є Карпати. Крім карпатських гір цю полосу пересікає кілька широких і скорих рік, з котрих Бистриця і Прут, паралельні горам, можуть служити добрими оборонними лініями.

В північній своїй частині ця територія етнографічно є українською, але в південній ми бачимо великий відсоток румунів — вірніше, порумунщених славян. Придунайські і прикарпатські провінції грали в минулому життю нашої батьківщини ролю надзвичайно велику в чім, на жаль, сьогодні дуже мало українців віддають собі відчит. Лише завдяки небайдужості громадянства і байдужості проводирів могло статися, що румунська гангрена, захопивши величезні території, погрожує сьогодні самому серцю Правобережжя. Сьогоднішні Буковина і Молдавія є корінні, старовинні українські землі. Тут жили тиверці, кровні брати полян. Цей край любив Святослав; сюди приходив він воювати болгар і сюди, на Дунай, в Дорогостілі хотів перенести столицю Русі. Пізніше це «понижзе» є частиною галицького князівства. Після падіння галицько-волинського королівства цей край організує самостійне життя, але ніколи не забуває про свій зв'язок з країною-матір'ю. Походи молдавських Господарів Степана Великого і Богдана бажаних наслідків не дали, бо Молдавія сама була за слаба, щоб звільнити Галичину від окупації. Ні український нарід, ні козацтво, ні його провидирі ніколи не забували про свій кровний зв'язок з населенням Молдавії. Повстання отамана Мухи, походи на Молдавію козаків під проводом кн. Дм. Вишневецького, Івана Підкови, Самійла Кішки і багатьох інших не мали иншої мети як об'єднати Молдавію з рештою українських земель. Не забував про неї і Богдан Хмельницький, котрий через шлюб свого сина Тимоша з донькою Господаря Луцула робив спробу повернути Молдавію до її історичного джерела. Пам'яткою цієї єдності є також велика постать Петра Могили, нащадка молдавських господарів, всенациональне значіння праці котрого є відоме кожному українцеві.

Південний кордон, самий довгий, є, з військового погляду, самим спокійним. Починаючись на нижньому Дунаї, він йде Чорним морем і північними Кавказькими горами і закін-

чується морем Каспійським. На всій його довжині Україна не має військово-сильних сусідів, які могли б їй погрожувати.

Інакше стоїть справа с кордонами східним і північним. Східний кордон — Волга — є природньою перешкодою першого значіння, але користатись ним Україна зможе лише в разі дружнього порозуміння з донськими казаків. Небезпека, котра може погрожувати Україні зі сходу — з того сходу, котрий вже стільки разів приносив нам руїну і котрий знову так бурхливо пробуджується — буде одночасно небезпечною і для казаків. Життєві інтереси українців і казаків є остільки сплетені, що без свободи одного не може бути звільнення другого. Досягнення порозуміння по спірним питанням є залізною необхідністю існування і чим скорше українці і казаки це порозуміння здійснять, тим ліпше буде для загальної справи.

Північний кордон, в військового відношенні найважливіший, не має великих природніх формацій, які забезпечували б Україні найліпші умови для оборони. При визначенні північного кордону рішачим чинником, крім права історичного і даних етнографічних, повинний служити момент стратегічний. Оборонна українська система, щоб бути доцільною, повинна опиратись на існуючі залізниці, міста і інші опорні пункти великого військового і економічного значіння. З російської точки погляду, найбільш вигідною оперативною лінією в війні з Україною є лінія Вороніж — Ростов. Ця лінія є радіальною по відношенню до центру ваги російської військової і економічної системи. Вона проходить по території з змішаним українсько-донським населенням, розрізає Україну на двоє і відкидає її від сходу. На протязі 500 км. ця лінія проходить по терену позбавленому яких би то не було природніх загороджень, дуже бідному залізницями і не зустрічає ні одного значного міста, яке могло б стати опорною точкою для української армії. Володіючи Вороніжом, Росія без особливих труднощій дійде до Ростова, займе весь край аж до Волги і після того заволодіє Кавказом. Атакована з трьох сторін, позбавлена допомоги великої частини своїх синів з відрізаних і окупованих територій, Україна не буде в стані довго противитись і буде змушена капітулювати перед Москвою. Тому наш північний кордон повинний посідати непорушну солідність, повинний дати українській армії найліпші умови для затримання російського наступу. Він мусить проходити на північ від лінії Курськ—Вороніж—Саратів, аби оборонні українські позиції могли спиратись на ці міста і на сполучаючі їх залізниці. Військова техніка, що досягнула сьогодні свого найвищого розвитку, мусить знайти найширше примінення при встановленні цього непорушного муру, який повинен дати Україні спокій і можливість мирно розвиватись.

Південним кордоном Московського Государства аж до першої половини 16-го віку були міста Серпухов і Коломна. Міста на південь від Рязані називались городами Українними або Польськими; ті, що стояли на верхов'ях Дніпра і Зах. Двини — городами Литовської України. Користуючись слабкістю українських городів, фактично відірваних від українських

земель під Польщею, і виставляючи яко претекст необхідність боротись з татарськими наїздами, Москва постійно і методично пересовує свою сторожеву лінію на південь. Вона закладає кріпости, засіки, надолби, обсажує їх своїми людям і накладає руку на всі околиціні землі. Так поволі і майже без боротьби Москва посовує свій кордон все далі на південь, . В кінці 16-го віку московські залоги з'явилися в сучасній Орловщині; в першій половині 17-го віку вони появились в Курщині; тоді ж закладається кріпость Вороніж, а незабаром після того москалі появляються і в самій Харківщині. Але тут Москва зустріла гострий відпір від українського козацтва і її посування на південь припиняється. В той час, при Хмельницькому, Україна знов знайшла свідомість своєї єдності і своїх прав і спільними зусиллями громадянства і уряду московському наступу було положено край.

Населення земель на північ від Курська і Вороніжа, в своїй масі будучи по крові українським, в наслідок вікового співжиття з московськими елементами, підпало в певній мірі під вплив московської культури. Але цей вплив знайшов свій вираз, головним чином, в прийнятті де яких виразів московської народньої мови. Інші характерні національні риси, як звичаї і характер населення, його культура, архітектура будівель і т. д. звязують це населення в незрівнянно більшій мірі з українцями і казаками, ніж з жителями корінних московських провінцій.

Подібно до того, як при заявленні своїх прав на життя Україна повинна спиратись не на пункти Вільсона, а на свою волю і силу, так і в питанні кордонів вона мусить думати про себе, свої права, добробут свого населення і велич своєї держави. Україна має безсумнівні історичні права на згадані вище землі, але для того, щоб ці права придбали якусь реальну вартість, українці повинні навчитись ними користатись. В європейському життю є багато прикладів тому, як державні мужі різних націй, користаючись писаними актами і історичними прецедентами, вміли досягати своєї мети:— побільшувати територію і велич своєї держави. Одним з таких клясичних прикладів є спосіб дії Людовика XIV-го: маючи намір посилити свою державу, він, на пораду своїх міністрів, а також деяких письменників і члена парламенту Ролана де Рево, проголосив, що права його дому на спадщину Карла Великого він вважає маючими дальшу силу і що цими правами він має намір скористатись. Така постанова питання дозволила йому провести кілька побідних війн, з котрих Франція вийшла збільшеною територіяльно і посиленою військово.

СУСІДИ БЛИЗЬКІ Й ДАЛЕКІ.

К а з а к и . Між Україною і казаками Донськими, а в меншій мірі Уральськими і іншими — здавна існували добросусідські відносини. Більше половини півільного населення казацької частини Донщини є українцями, багато казаків-

донців є по крові українцями або наполовину українцями. Казак Донець як і козак Українець мають однакову любов до волі, однаковий характер, однаковий уклад життя і живуть однаковими культурними інтересами. Їх однакове минуле — вікова боротьба проти татар, турок і Москви — є доказом того, що спільність сьогоднішніх інтересів не є річчю випадковою. Казачтво ніколи не зможе скинути ярмо Москви, як що Україна не матиме своєї держави; Україна, без вільних і дружніх їй казаків, буде відрізаною від сходу і zagrożеною в самому своєму існуванні. Порозуміння і спільність акції є перше головне завдання українських і казацьких патріотів.

Р о с і я . Історія Московської держави, як відомо, з самого початку прийняла напрям цілком відріжний від історії інших європейських держав. Васальні князівства Київської Русі, ці північні землі, — як і Київ, — підлягли нападу монголів і понесли від них нечислимі жертви. Але відріжно від західних українських земель, які зазнали татар по їх більш-менш періодичним наскокам, північні землі були відразу ж приєднані до підвласних Батію князівств і протягом більше як двох століть були складовою частиною Золотої Орди. Це довге співжиття з монголами надало характеру московського населення подвійну, європейсько-азіатську рису, якої він напевно не позбавиться ніколи. Московські поняття про владу, державу і суспільство є точною копією татарських поглядів на ці справи; це ж пояснюється тим, що всі північні князі своє державне виховання отримали в ханській ставці, а свою державу збудували з дозволу і з поміччю ханів Золотої Орди і їх монгольських військ. Щоб утриматись на великокняжому троні, котрий перестав бути наслідним і залежав виключно від доброї волі хана, північні князі мусіли випрошувати у хана ярлик на свої і сусідні землі; досягнути ж цього можна було тільки шляхом великого приниження, безумовного виконання всіх ханських бажань, інтригами і преданнями інтересів інших князів. Отримавши ярлик, великий князь повертав до дому звичайно на чолі монгольських військ, щоб правити землями від ханського імені, збирати дань і приводити до послуху непокірних. З усіх північних князів найбільшу здібність заслуговувати ханську ласку і виконувати ханські бажання проявили князі московські. Завдяки своїй гнучкості і далекозоркості ці князі дуже скоро стали головними уповноваженими Орди по керуванню північними землями, а Москва, доти незначне і нікому невідоме містечко — осередком молоді, але вже добре зцентралізованої держави. Свої наміри по «збиранню земель» московські князі провадили в життя з чисто монгольською рішучістю і жорстокістю. Першим московським князем, що отримав ярлик на всі землі, був Юрій, жонатий на донці хана Узбека. Повернувши до Москви на чолі монгольського війська, він був примушений вести довгу і вперту боротьбу з непокірними князями, на чолі котрих стояв Михайло Тверський. Боротьба Москви з Тверью за першість тягнулась довго із перемінним успіхом, але скінчилась повною перемогою Москви після того, як Узбек, бажаючи покарати тверян за вбивство

ними ханського баскака, послав проти них московського царя Івана на чолі 50 тисячного монгольського війська. Іван слухняно виконав наказ хана, зруйнував Тверь і скористав з цієї нагоди, щоб раз на завжди встановити першість Москви. В епоху розквіту Золотої Орди Московська держава є інтегральною частиною Монгольської Імперії; вона є цілковито відрізаною від заходу і її життя переплілось з життям татарським. Московські князі, командуєчи монгольськими військами, захищають свої західні кордони від Литовців, Поляків і Тевтонських рицарів, покорюють Новгород і Псков. На полудневім сході, в передній Азії і на далекому сході, де ха-хан Кублай завойовує полуденний Китай, московські війська б'ються нарівні з монгольськими за велич монгольської імперії. Московські князі весь час вчаться в ханській ставці державному розуму, військовій штудії, вмінню організовувати і керувати, а разом з тим переймають монгольську гордість і мрію про світову імперію. По мірі того як Орда слабне, Москва посилює свої позиції і накладає руку на монгольську спадщину. Монгольські князі і достойники сотнями переходять на службу до Москви, керують від її імені цілими провінціями. Коли Золота Орда остаточно впаде, Москва займе її місце як законний і природний спадкоємець. Ніхто і ніщо не буде ставити їй перешкод: це ті ж самі люде, той самий одяг, ті ж звичаї, одна й та ж військова і цивільна організація. Як повноправний і регулярний наслідник Монгольської Імперії, майже не зустрічаючи опору, Москва пройшла по північній Азії, докотилася до Тихого океану і як такий продовжує свій поступ ще й сьогодні в Монголії і північному Китаю.

Вважаючи себе природним продовжувачем ідеї Чингіз-хана в Азії, Москва з часом переконає себе в тому, що вона є єдина і законна наслідниця Візантії. Початок цьому поклало одруження царя Івана III-го з Софією Палеолог, племінницею останнього Візантійського імператора, котра з купюю інших греків емігрувала до Москви після заняття Царгороду турками. Це є початок ідеї, що «Москва є третій і останній Рим», котру московські вчені обосновали теоретично і пізнішим поколінням підносили як річ цілком природню. Практично ця ідея виявилась в тому, що Москва, проголосивши себе захисником православ'я і славянства, вважала себе в праві втручатись в справи інших держав. Панславізм, в його московському розумінні, дозволив Росії грати в Європі велику політичну роль, але зустрів гострий опір від самого славянства.

Європеїзувавши Москву, Петро I примусив її вживати як в життю внутрішньому так і міжнародньому європейських методів. Тим він поклав початок тяжкому непорозумінню, що протягом двох століть підривало самі основи московського життя. Большевицька революція, прогнавши дух Петрових реформ і жорстоко розправившись з європеїзованою верствою російської нації, повернула Москву до її природного євразійського джерела. Але тяжка монгольська хвороба—манія величчя не покидає «богоносця»; навпаки, вона прогресує і приймає все більш занепокоючі розміри. Сьогоднішню Росію не задоволь-

няє ні спадщина Чингіз-хана, ні панславізм; вона мріє не більше і не менше як про світову гегемонію. Провідну думку для здійснення цієї мрії вона знайшла в ідеї боротьби клас, світовій революції, створенні однієї комуністичної держави, керуючої в котрій належала б московському пролетаріатові. Одним з знарядь для досягнення цієї мети є створений Московою III-й інтернаціонал, котрий є нічим іншим як модернізованим апаратом Чингіз-хана для імпіонажу і зовнішньої пропаганди, знаменитою в свій час установою, яка дозволяла монголам з найменшим ризиком атакувати ворожі держави, в числі котрих була і Україна. Для добра людськості будемо надіятись, що сьогоднішні європейські «татарські люде» своєчасно очухаються від московського дурману і знайдуть свою, тимчасово загублену, національну честь.

Активна участь Московської держави в культурному і політичному життю Європи починається після того, як Москва наклала руку на Новгород, Псков і північно-західні українсько-литовські землі. Злучення України з Московою в 17-му віці поклало початок політичній і військовій мочі Росії як європейської держави. Зріст цієї мочі не переставав збільшуватись протягом 18-го і 19-го віків і в цьому Росія є в великій мірі з'обовязана Україні. Європеїзуючи Московщину, Петро I і його приємники користались знанням і досвідом європейських вчених і спеціалістів. Але ця верства була невеликою і сама не могла б справитись з своїм тяжким завданням, як би вона не мала за собою числених і досвідчених в культурних і державних справах кадрів. Ці кадри, як відомо, Москві дала Україна. Українцями або українськими учнями була велика частина військових, більшість осіб духовних, вчителів, письменників і публіцистів. Українці створили російську літературну мову, були першими російськими музикантами і артистами, передали Москві всі культурні традиції Київської Русі.

Українсько-московські відносини і співжиття ніколи не були щирими і дружніми, але українські освічені верстви лояльно служили Російській імперії, як довго вони вірили, що разом з тим служать Україні і славянській справі взагалі. Їх погляд в цій справі почав різко мінятись в другій половині 19-го віку, коли московсько-великоросійський культурний шовінізм став проявляти сильну тенденцію зменшувати заслуги інших народів в створенні загальноросійської культури. Українські патріоти звернули тоді всю свою увагу на власний нарід і жертвенною працею серед нього поклали основу нашому сучасному відродженню. Сьогодні українці всіх верств остаточно порвали з російською культурою і державністю, не вірять в можливість будь якого співжиття з ними і урятування нашої нації бачать виключно в створенні нею своєї власної держави.

В справі сучасних і майбутніх взаємовідносин між Україною, Казаками, Кавказькими і Туркестанськими народами з одного боку і Росією з другого, ніякій двозначности місця бу-

ти не може. Московський нарід не виявив себе здібним ні керувати більш культурними націями, ні оцінити європейську культуру в тому, що вона має найбільш цінного: в праві особі на вільне життя і розвиток. Всю силу великодержавного апарату московська влада скерувала на вбивства і руйнування всіх підстав культурного життя; в інтересах всіх націй є обеззброїти московського божевільного, позбавити його можливості шкодити мирним і працьовитим сусідам. Всі народи, що поривають існувавши досі звязки з Москвою і улаштовують власне життя, добре знають, що їх відроджені національні організми зможуть існувати без боязні бути роздавленими лише при двох умовах: 1) Росія повинна повернути всі території, які вона отримала від цих народів під час їх добровільного або примусового прилучення до неї; 2) територіяльні придбання, реалізовані спільними силами в період після їх прилучення, повинні бути розподілені справедливо, відповідно витраченим кожним зусиллями. Росходиться отже не про відділення тієї чи іншої штучно створеної адміністративної одиниці, а про розділ СРСР відповідно до нових умов політичного життя на Сході Європи. Коротко кажучи, СРСР повинний зріктися всіх претензій на землі положені на південь від 52-ої паралелі. Нові державні формовання матимуть тоді змогу створити потрібні для свого розвитку економічні і стратегічні умови. Лише маючи забезпечення тил і володіючи можливістю відсилати злишки свого населення в південний Сибір, Казаки і Україна зможуть без турбот дивитись на майбутнє. І лише позбавлені небезпеки московського імперіялізму кавказькі і туркестанські народи зможуть спокійно влаштовувати своє національне життя.

П о л ь щ а . Українсько-польські відносини в минулому є добре відомі і не потребують того, щоб над ними довго зупинятись. Можна лише пожаліти, що поляки таг мало навчилися з досвіду минулого. Граючись сьогодні в велику державу і наче б то цілковито забуваючи, що відродження її як держави є скорше історичним чудом, Польща робить сьогодні ті самі помилки, які вже раз привели її, в минулому, до краю смерті. Вона забуває також, що українська проблема є проблемою світового значіння і що, як би Польща не тужилась, вона ніколи не буде в силі помішати Україні створити свою державу. Здоровий людський розум мусів би підказувати полякам, що є небезпечним робити з українців своїх постійних ворогів. При сучасному стані річей, коли українці зробили максимум можливих поступок, поліпшення українсько-польських відношень залежить виключно від самих поляків.

Н і м е ч ч и н а . Вороги України люблять говорити про те, що Україну вигадали німці і що по цій причині всі українці є і не можуть не бути германофілами. Велика численність ворогів і інтенсивність їх пропаганди — протиставити котрій бідне українське громадянство нічого не може — привили багатьом чужинцям такий неправильний погляд на українську справу. Нам немає потреби відрицати, що певна частина українців — що вербується головним, чином, з напівосвічених верств — дійсно має де яку симпатію до німців. В основі цієї

симпатії лежать дві причини. Перша — це працьовитість і методичність німців, завдяки котрим вони досягли великих успіхів в науці і техніці; друга — це досконалість німецької військової організації. Український нарід, що в боротьбі за своє культурне і політичне звільнення зустрічається з величезними труднощами, зумів зміряти і оцінити німецькі досягнення. Але на цьому українські симпатії кінчаються і ні один українець не є свідомим сторонником німецьких культурних і політичних претензій.

В сучасній гарячечній, передвоєнній атмосфері прийнято експанзійні наміри німців звязувати з імям України. Треба признати, що в цьому винуватими є виключно німці, бо всіми вздохами по адресі України їх уряд створив атмосферу недовіря, в розвіянні котрої він є сам в першу чергу зацікавлений. Відношення українського суспільства до Німеччини залежатиме від того, які будуть справжні наміри німців що до України. В разі військових конфліктів на сході Європи — конфліктів, які можуть супроводжатись самими різними формами союзів і протисоюзів, в розгляд котрих ми тут входити не будемо — відносини між німцями і українцями, взагалі, можна буде звести до двох основних випадків — типів. В випадку першому, Німеччина навязує дружні і лояльні відносини з Україною і по мірі сил і можливостей допомагає їй в зміцненні її молодого державного організму. Можна передбачити, що в подібному випадкові німці, в принципі, зможуть рахувати на симпатію українського громадянства. Дружба і взаємна допомога між державами є річчю такою ж нормальною, як і між окремими особами. Не вдаючись в глибину історії, назовемо тут лише два всім відомих факта. Без військової допомоги Александра I-го Прусія і інші німецькі королівства не змогли б звільнитись від французької окупації, а значить і німецьке національне відродження, як і пізніше об'єднання німецьких земель, були б відкладені на невідомо — довгий час. Так само, без допомоги Наполеона III-го італійці ніколи не змогли б розбити австрійців і справа створення єдиної італійської держави повисла б, можливо, в вічності. В певний історичний момент інтереси окремих держав спонадають і це оправдує їх співробітництво.

В випадку другому, німці, переслідуючи свої експанзійні мрії, окупувають Україну, щоб на її тілі збудувати велику германську імперію в 250 мільонів жителів. В такому разі, цілком напевно, Німеччина зустріне самий гострий опір всього українського народу, котрий не завагається сказати німцям, що їх підприємство є химерою. Німці повинні пригадати, що коли сучасне національне відродження українців є відносно молоде, то сама українська нація є явище дуже старе. Українці мали вже свою велику державу в минулому; вони борються сьогодні з метою відновити цю державу, а не для того, щоб проміняти одне ярмо на друге. Німецька імперія була б для українців такою-ж чужою і ворожою, якими були імперії монгольська і російська. Культуртрегерські претензії німців зустріли б на Україні відгук не більший, ніж претензії політичні. Українці

відстали від інших європейських народів, бо вони були позбавлені можливості йти з ними в ногу. Але вони залишаються, тим не менше, старим, свідомим своєї вартості культурним народом; на своїй землі вони живуть вже дві тисячі років; вони працюють на ній і з любов'ю обробляли її вже в той час, коли германські племена, в пошуванні чужого, зле лежачого добра зі сходу на захід і з півночі на південь колесили по Європі.

Придбання нових славянських земель, взагалі кажучи, могло б мати для німецької молодії, по крові наполовину славянської, нації наслідки цілком відріжні від тих, на які числять сьогоднішні німецькі проводирі. Воно могло б тільки прискорити процес пробудження расової свідомості згерманізованих славян, в наслідку котрого, в кінченому рахунку, самі пророки германізму ризували б опинитися на положенні небажаних гостей на сьогодні поки-що німецькій землі.

Франція. Франція є і залишиться в майбутньому великим політичним фактором, з котрим Українська держава завше обов'язана буде числити. Для сьогоднішньої України Франція є в першу чергу військовий союзник Росії, Польщі і Румунії. Нема підстав думати, що в найблизчий час Франція стане для нас чимсь іншим, ніж те, чим вона є тепер.

Говорити, що сьогодні українська справа у Франції «стоїть високо», або що Францію можна Україною «зацікавити» можуть лише стовідсоткові дурні або ж завідомі запродавці. Серед французів, депутатів і навіть міністрів, не бракує людей, котрі ліпше від українських міністрів розбіраються в тім, що було б в Європі, як би повстала Українська Держава. Але, політики—реалісти, вони не числять з «як-би», тим більше, що розходиться тут про два так цілковито відріжних народа, якими є глибоко-практичний французький і політично-несталий український.

ОРГАНІЗАЦІЯ.

Організованність і пляновість в наміченні і осягненні поставлених цілей є головними закладами успіху роботи партії, а в більшому масштабі — і самої держави. Можна було б назвати немало історичних прикладів, як нації малочисленні і культурно слабкі покорювали народи далеко більш численні і культурні виключно завдяки своїй ліпшій організованності і здібності своїх вождів. В політиці, як і на війні, обставини нерідко складаються так, що десять організованих одиниць, свідомих своєї ролі і введених добрим шефом, по осягненні наслідкам є варті більше ніж тисяча хоч і відповідно озброєних, але анархічних осіб.

Для зрозуміння значіння організації і ролі шефів немає потреби шукати інших прикладів як наша власна історія. З неї ми можемо узнати про ті зовсім нерідкі випадки, коли

наші сильні тілом, але нездібні слухати своїх ліпших людей, козаки, були биті менш численим, але ліпше організованим і більш дисциплінованим ворогом.

Наші сорок п'ять мільйонів українців стануть реальною силою тільки тоді, коли кожна одиниця навчиться відчувати і діяти як свідомо частина одного цілого, коли вона буде одночасно і в однаковий спосіб реагувати як на акцію ворожого світу так і на чергові завдання внутринаціонального життя.

Завданням проводу є передбачати і знаходити найліпші можливі рішення в питаннях боротьби і будівництва. Ролью організації є, об'єднавши одностайців, в найскорший і найбільш раціональний спосіб передавати всім їм рішення і побажання проводу, аби кожний з них своєю працею наближав, без зайвого загублення часу і сили, момент досягнення поставленої мети. Ця мета, будучи національною, зможе бути досягнутою тільки тоді, коли народні маси будуть захоплені поставленим ідеалом і вся нація з ентузіазмом піде по наміченим організацією шляхам. Тому праця членів організації повинна бути працею серед народу; енергійні і хоробрі ведучі люди повинні пояснювати народові вироблену організацією доктрину і переводити її в життя, власним прикладом показуючи йому, що для людини відданої службі нації між словом і ділом не може бути розходження. Наслідок праці ведучих людей залежатиме в незрівнянно більшій мірі від їх особистої вартості, ніж від численності. Щоб бути активним членом організації і добрим народним проводирем, треба дати доказ певних якостей, здібностей і вміння; цих якостей, взагалі, не дає ніяка освіта, ні загальна ні вища наукова, як що вона не є спеціально створеною з метою розвинути в людині її відповідні природні риси. Середнє одарена людина з вродженим характером проводиря може своєю працею і прикладом принести нації користь незрівнянно більшу, ніж особа, маюча купу дипломів, але егоїстична і труслива. Від ведучої людини вимагається абсолютне розуміння своєї справи, безперечне володіння технікою, хоробрість і моральність. Від неї, як члена організації, вимагається безумовна дисциплінованість; вона мусить бути здібною, в разі потреби, замінити свого старшого, але взагалі член організації мусить менше думати про своє власне підняття по ієрархічній драбині і більше про те, щоб вищий провід в організації попав до рук осіб відповідно одарених, здібних зробити з отриманої влади найбільш користний для загальної справи вжиток.

Можливості організованої політичної роботи на В. Україні є сьогодні, як відомо, дуже обмежені. Політична робота там поки що вестись, і те з великими труднощами, може лише в сфері розумового приготування патріотів до прийняття всенациональної доктрини. Навпаки, на західних українських землях існують всі дані для широкої практичної роботи. Ще більші, теоретично, можливості існують на еміграції, але скористатися з них наша еміграція досі не зуміла завдяки своїй органічній нездатності до розумної політичної роботи.

Українську політичну еміграцію в Європі можна звести до трьох загальних категорій. До першої, найстаршої зростом і чином, треба занести бувших міністрів, послів, громадських і політичних діячів, генералів і отаманів всіх формацій. Було б помилкою говорити про цю групу людей як про щось одноцільне; вона склалася з людей випадкових, мало себе знаючих і один з другим мало спільного маючих, котрі прийшли до ідеї української державности з усіх кінців російського горизонту. Все, що було в цій групі морально вищого, з перших же років еміграції відійшло в сторону і зайнялось влаштуванням власного розбитого життя. Продовжували шуміти і робити кар'єру найбільш рухливі, але з загальнолюдської точки погляду найменше варті елементи, ті, хто вже раз і без того завів українську справу до загибелі. За останні роки ця група численно зменшилась, якомсь постаріла і не проявляє великої активності. Давно загубивши в очах народніх мас тінь якого б то не було авторитету, ці люде продовжують все ж гуртувати навколо себе дрібну частину еміграції, складеної часто з в той чи інший спосіб заінтересованих осіб. Серед ширших кол еміграції ці люде користаються цілком заслуженим недовір'ям, а їх спроби якомсь відновити свій загублений авторитет завжди зустрічають з боку еміграції твердий одпір, оснований на справедливій оцінці їх професійної і моральної вартости.

Другою, численно найбільшою категорією, є українці всіх зростів і станів, які, будучи до кінця вірними національним проводирям, пішли за ними на еміграцію. Великий відсоток в ній складала молодь, для котрої час народження свідомого відношення до зовнішнього світу сполав з моментом її національного самознайдення. З цієї верстви виходили численні спроби організації спільної політичної акції еміграції і краю, але завжди без успіху. Причини невдач були завжди ті ж самі: організатори перебільшували значіння форми і не розуміли змісту. Створити організацію для цих активістів — це значило: вибрати голову і секретаря (при чому обовязково самому бути головою, бо инакше нема чого і город городити), набрати як можна більше членів і далі... кричати, що «тепер, коли ми зорганізувались, половина справи є зроблена» і крутити. Що в кінцежному рахунку могло вийти з такого шуму, над тим голова не задумувався, йому важно було лише, щоб про нього говорили в сучасному. Таке розуміння завдань еміграції само вказує, яку людську цінність уявляють з себе організатори. Виросші в умовах, де організованого суспільства майже не було, а пристойного політичного життя просто не існувало, ці активісти винесли з всього ними баченого переконання, що для того, щоб закласти організацію вистарчить тільки зуміти проявити великий апломб, забезпечити ж її існування завжди буде можна вмючи крутитись і дурити. Майже двадцятилітнє життя серед інших народів, серед вищих громадських і політичних форм, не відбилося на самопевності цих неуків. Вони не виявили себе здібними використати свій побут за кордоном для корисного вивчення в теорії і на практиці західного політичного і економічного життя. Українська політична і соціяльна література є бідною, але і те що в ній існує ці активісти не завжди здібні

правильно зрозуміти. Не можна назвати інакше як сумною долю, що постигла твори В. Липинського, котрого вони зрозуміли по своєму і чьї багаті думки на практиці ці голови пристосовують відповідно до власного дрібного калібру. Нежиттєздатність створених цією групою людей організацій мала причиною нездібність кандидатів на ведучі ролі, але певну долю відповідальности за це несе і емігрантська маса, котра, залишаючись інертною, не змогла видвинути з себе більш здібних одиниць.

До третьої групи належить та молодь, котра або виросла на еміграції, або ж, виросши на батьківщині, в силу тих чи інших обставин опинилась на еміграції. Безумовним плюсом цієї молоді є її національна відданість і готовність до праці. На жаль їй, як і молоді попередній, бракує певних позитивних рис, котрих вона, не бачучи прикладів в оточуючому її життю, сама в собі виробити ще не встигла. Не дивлячись на це вона, разом з молоддю в краю, є тією верствою, котра примушена буде винести на собі весь тягар державного будівництва. До нього молодь по своєму готується, але окремі етапи боротьби були б значно прискорені, як би вона вже тепер зрозуміла всю тяжкість цього завдання і необхідність великої праці над собою.

Національна політична організація може повстати лише там, де є реальні дані для її тривкого існування: в самому краю. Держава з'явиться логічним наслідком щоденної впертої боротьби на всіх теренах життя між організованим громадянством і противником. В цій боротьбі еміграція зможе сказати своє слово, можливо, великого значіння, але, кажучи взагалі, роля еміграції є завжди обмеженою. Сьогоднішня еміграція, в силу умов свого безправного і здеморалізованого життя, є нездібною дати скільки будь значні кадри національних борців. Правда, в ній є немало осіб, що вірять в свій геній і є згодні пожертвувати собою для ролі всенационального вождя; але природа, вічно розумна і обережна, щедро наділивши цих людей егоїзмом, була дуже скупю з ними в розподілі розумів і сердець. В умовах еміграційного існування, де цілковито є відсутній національний, громадський і моральний авторитет, ніщо не противиться тому, щоб всі емігранти, без огляду на дійсні заслуги, разом виставляли свої кандидатури в національні урятувателі. На щастя, вже тепер серед еміграції помітно тенденцію до дифференціації, до переоцінки людської вартости. Коли-ж настане критична година боротьби, саме життя поцікується про те, щоб люде справді варті зробили свій шлях і отримали своє признание, а нікчемності зникли.

Українське національне звільнення є питанням, в котрому кожний українець є кровно зацікавлений; власна держава дасть кожному з них національне задоволення і матеріальний добробут. Але цю державу ніхто нам не дасть: завоювати її ми зможемо лише шляхом організованої боротьби, боротьби, для котрої кожний з нас повинний сам щось дати і чимсь поступитись. Дати це щось кожний зможе шляхом праці в організації; поступитись чимсь — це проявити певну духовну зрілість,

дисципліну і незаінтересованість. Без дисципліни організоване життя є неможливе; без певної незаінтересованості той, хто хоче вести за собою інших, ніколи не заслужить їх довіря. Обдурити довірливих людей — що є вищою політичною мудрістю багатьох наших діячів — не є річчю тяжкою, але обдуривший рано чи пізно сам буде перехитрений; наші обдурені народні маси завжди мстилися тим, що в критичну хвилину зраджували своїх проводирів. Трівкий союз народу з проводирями може бути збудований не на обмані, а на взаємному довірі, взаємній пошані і доцільному розподілі обов'язків.

Ті, хто поведе за собою нарід, придуть з усіх кінців української землі; вони походитимуть з різних клас суспільства і до початку своєї державної роботи отримають саму ріжну підготовку. Те, що всіх їх буде об'єднувати і що відріжнати́ме їх від інших — це буде їх бажання і їх вміння служити нації і державі. Це будуть кращі сини нації; як їх назвати: аристократами, елітою чи вожаками — не має значіння, бо справа не є в назві. Важним є, щоб вони самі себе відчували ліпшими, такими себе показували у всьому своєму життю і як такі заслужили довіря народу. Національна еліта народжується з співзнання морального обов'язку служити нації і незаінтересованості; вона існує, поки є свідомо своєї ролі, творить культуру і поширює моральні закони; вона вмірає, коли губить віру в саму себе.

На українських землях є тисячі молодих людей, мрією котрих є дати всі свої сили для національного діла. Справедливим є признати, що і еміграція не вся складається з самих лише політиканів, що є і між нею десятки, а може і сотні патріотів, котрі, сидючи по своїм куткам, по мірі сил і можливостей готуються до майбутньої боротьби. Ці варті але розкидані люди не створюють ще організації. Організація повстає спершу коли здібні до національної праці люди згуртуються навколо свою осередку. Осередок повинний бути складений з невеликої кількості — від 5 до 7 — осіб, маючих солідні знання в політиці, соціальних і військових справах; людей взаємно себе доповнюючих і один другого шануючих. Вони повинні бути звязані між собою присягою, за порушення котрої винного постигла б суворо кара. Взаємне довіря і доцільний розподіл обов'язків з головними умовами доброго функціонування організації.

Коли в процесі праці виявиться, що один з членів осередку ліпше від всіх інших розуміє завдання організації, коли він дасть докази державного розуму і більшої незаінтересованості, решта членів ні в якому разі не повинні рахувати себе з'обов'язаними за будь які ціну позбавитись цієї особи, заплямувати її брехнею і інтригами. Навпаки, їх національним обов'язком буде зробити все можливе, щоб полекшити працю цієї людини. Державний розум є Божій дар, надзвичайно рідкий серед людей і майже неіснуючий серед українців; обов'язком патріота є зробити так, щоб вся нація з цього дару скористала. Заздрості і хоробливому самолюб'ю не повинно бути місця серед ліпших

людей; нівеляція по найнижчому рівню, егоцентризм, боротьба за головування є прикметами примітивного, найнижчого громадського життя і від нього українці повинні відійти як найскорше. Боятися, що сильна особа зробить з своєї влади шкідливий для загалу вжиток, нам не доводиться; українська історія не знає власних деспотів і це, очевидно, тому, що український ґрунт для них не є підходячий. Наші самодержці в минулому: київські князі і Хмельницький — були справжніми демократами, бо скрізь і у всьому працювали в контакті з народом і на благо народу; «самодержавно» свою владу вони проявляли лише в разі потреби для поборення руїницьких впливів. Повнота влади Хмельницького покоїлась не на писаних законах і не на деспотизмі, а на його моральному авторитеті і державному розумі, в величезній користі котрих для нації тоді ніхто не сумнівався. Боязнь людей з твердою рукою не існує і в нашому народі; навпаки, нарід сам інстинктивно шукає їх і йде за ними навіть тоді, коли інтереси цих сильних людей не сповпадають цілком з його власними. Зовсім свіжий приклад є тому доказом. Більша частина тих українських вояків, що в початку революції вітали українську владу як свою, кінчили все-ж тим, що пішли за білими російськими генералами; в їх очах українська влада ні до чого іншого як до голих обіцянок і пустослових промов здійною себе не показала. Це природне взаємопритягнення справжнього шефа і народу є добре відоме нашим політикам, котрі прагнуть використати його в власних інтересах. Але тут, як і скрізь, бракуючи змісту, вони шукають надати своїм організаціям такі форми, котрі були б в стані охоронити їх ефемерний авторитет. Обмеження — на зразок хutorянської просвіти — складу осередку двома-трьома особами, вільна інтерпретація статуту, примінення всіх чесних і нечесних засобів для усунення можливих конкурентів і тому подібні трюки дають можливість дрібним людям більш або менш довго утриматись на чолі організації, але ні сама організація, ні національна справа від того нічого не виграє. Переоцінення власного я, тенденцію до всього доходити «власним розумом», безконечні зусилля бути хитрішим від хитрого, нетерпимість, принесення всіх моральних принципів в жертву дрібному честолюбству — не можна назвати ні аристократизмом, ні демократизмом. Ці нахили свідчать лише про те, що в головах великої частини наших політиканів існує добре розвинена азіатська шишка, той справжній степовий вплив, прояви котрого наші історики так люблять шукати в зовсім іншій місці.

Побіч вищезгаданого осередку — виконавчого органу — може існувати більш багатолюдна рада, складена з осіб впливових, відомих і посідаючих довіря народніх мас. Члени Ради можуть не мати персональних обов'язків і не приймати участі в дійсному керуванні життям організації, але з їх думкою і моральним авторитетом числитимуть як виконавчий орган, так і народні маси.

Організація є вартою остільки, оскільки вона посідає добре створені і численні угруповання на місцях. Місцеві організації можуть бути об'єднані в угруповання краєві; вони

матимуть повне автономне життя, але в найголовніших питаннях безумовно підлягатимуть вказівкам центру.

Як головна так і краєві ради повинні мати власні друковані органи, на сторінках котрих організація пояснюватиме свою доктрину і даватиме відчит в своїй праці. Преса служитиме одночасно зв'язком між окремими членами, трибуною для висловлення ними своїх думок і пропагандою для придбання нових членів. Як довго організація буде за бідною, щоб мати власну пресу, вона повинна увійти в зв'язок з вже існуючими, близькими їй по духу, друкованими органами, аби на їх сторінках робити посилене поширення своїх ідей.

BIBLIOTHEQUE DE LA VILLE
SIMON PETLUR
6, rue de Palestine - 75019 PARIS
FRANCE